

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
2017-YL-081**

**BEŞERİ SERMAYE VE EKONOMİK KALKINMA
İLİŞKİSİ**

**HAZIRLAYAN
Fadime GÜNAYDIN KARA**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Şansel ÖZPINAR**

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fadime GÜNAYDIN KARA tarafından hazırlanan “Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi” başlıklı tez, 14/08/2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :Yrd. Doç. Dr. Şensal ÖZPINAR	ADÜ	
Üye :Yrd. Doç. Dr. Ömer ALP	CBÜ	
Üye :Yrd. Doç. Dr. Aynur UÇKAÇ	ADÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim KurulununSayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2017

Fadime GÜNAYDIN KARA

ÖZET

BEŞERİ SERMAYE VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

Fadime GÜNAYDIN KARA

Yüksek Lisans Tezi, Maliye Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şansel ÖZPINAR

2017, sayfa

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşmalarında ekonomik olarak kalkınmaları gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde ise toplumun bilgi üretmesi ve bu bilgiyi en iyi şekilde işlemesi gerekmektedir. Bilginin üretilmesi ve işlenmesi ise eğitilmiş ve sağlıklı insan gücü ile doğrudan ilişkilidir. Eğitilmiş ve sağlıklı insan gücü yani beşeri sermaye, ekonomilerin kalkınmasında en önemli faktörlerden biridir. Bu çalışmada beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisinin tespitinde öncelikle birim kök testi uygulanmış ve birim kök testi sonucuna göre Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre Türkiye’de ekonomik kalkınma, beşeri sermayeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik kalkınma kısa ve uzun dönemde beşeri sermayede olumlu değişikliklere neden olmaktadır. Beşeri sermaye ise ekonomik kalkınmayı uzun dönemde olumlu yönde etkilemektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Beşeri Sermaye, Ekonomi, Kalkınma

ABSTRACT

HUMAN CAPITAL AND RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT

Fadime GÜNAYDIN KARA

M.sc. Thesis, at Finance

Supervisor: Asst Prof Şansel ÖZPINAR

Are required for access to the development level of economic development in the country. ISE needs to be functioning the best way to produce knowledge and the most economical development of the community in the realization of this information. ISE the production and processing of knowledge is directly related to the strength of educated and healthy people. Educated and healthy people is one of the most important factors in the models, namely the power of human capital, the development of the economy. In this study, we examined the relationship between human capital and economic development. The scope of the research human capital and Economic Development Unit root test unit root test Granger causality in the determination of the first relationship test was applied. According to the results of research in Turkey, economic development, human capital has a positive impact on. Positive changes in human capital lead to economic development in the short and long term in months. Human capital and economic development has a positive impact in the long term

KEYWORDS: Human Capital, Economics, Development

ÖNSÖZ

Tezin yazımında bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Yrd. Doç. Şansel ÖZPINAR 'a sonsuz teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, tez izleme jürisinde yer alan sayın Yrd. Doç. Dr. Aynur UÇKAÇ'a, sayın Yrd. Doç. Dr. Eymen GÜREL'e, teşekkürlerimi sunarım. Üzerimde emeği olan Lisans hocalarıma sonsuz saygı ve sevgilerimi sunar Nazilli İİBF Maliye Bölümü çalışanlarına teşekkür ederim. Hayatım boyunca hep yanımda olan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Fadime GÜNAYDIN KARA

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	vii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	vii
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xix
ÇİZELGELER DİZİNİ	xxi
GİRİŞ	1
1. EKONOMİK KALKINMA: TEORİ, POLİTİKA VE KALKINMA DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ.....	2
1.1. Kalkınma Kavramının Tanımı Ve Gelişimi	2
1.2. Kalkınmayı Gerektiren Nedenler	4
1.3. Kalkınma ve Az Gelişmişlik	5
1.4. Kalkınmayı Engelleyen Unsurlar	7
1.5. Kalkınma Teorileri	9
1.5.1. Yapısal Değişimi Esas Alan Teoriler	9
1.5.1.1. Clark (1939) ve Fisher (1940).....	9
1.5.1.2. H. B. Chenery (1960) ve S. Kuznets (1973)	10
1.5.1.3. Lewis (1966)	11
1.5.2. Doğrusal Büyüme Aşamaları Modellerin Esas Alan Teoriler.....	11
1.5.2.1. Rostow (1960).....	11
1.5.2.2. Harrod (1939) - Domar (1940) Büyüme Modeli.....	12
1.5.2.3. Solow (1956) Dışsal Kalkınma Modeli.....	12
1.5.3. Uluslararası Bağımlılık Teoriler.....	13
1.5.4. Neo-Klasik Serbest Piyasa Teoriler	13

1.5.5. İçsel Etkenlere Bağlı Kalkınma Teoriler Veya Yen Kalkınma Teoriler	14
1.5.5.1. AK Modeli: Rebelo (1991).....	15
1.5.5.2. Lucas Modeli (1988)	16
1.5.5.3. Azariadis Ve Drazen (1990) Modeli	16
1.5.5.4. Romer Modeli (1990).....	16
1.5.6. Büyük İtiş Teorisi	17
1.5.7. Kısır Döngü Teorisi.....	18
1.5.2.1. Yoksulluk Kısır Döngüsü	19
1.5.2.2. Diğer Kısır Döngü Yaklaşımları.....	20
1.6. Kalkınma Politikaları.....	21
1.6.1. Kalkınma Politikasının Amaçları	22
1.6.2. Kalkınma Politikası Araçları	23
1.6.2.1. Para Politikası.....	23
1.6.2.2. Maliye Politikası.....	24
1.6.2.3. Döviz Kuru Politikası	25
1.6.2.4. Faiz Politikası	26
1.6.2.5. Dış Ticaret Politikası	26
1.7. Kalkınmanın Unsurları	27
1.7.1. Kalkınmanın İktisadi Unsuru.....	27
1.7.2. Kalkınmada İnsan ve Nüfus Unsuru.....	27
1.7.3. Kalkınmada Teknoloji Unsuru	28
1.7.4. Kalkınmada Eğitim Unsuru	29
1.7.5. Kalkınmada Sağlık Unsuru.....	29
1.8. İnsani Gelişme ve İnsani Gelişim Endeksi	29
2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI HAKKINDA.....	38
2.1. BEŞERİ SERMAYENİN TANIMI VE ÖNEMİ	38
2.2. BEŞERİ SERMAYEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	45
2.2.1. Eğitim	45

2.2.2. Sağlık	48
2.2.3. Dinamik Nüfus Miktarı	51
2.3. BEŞERİ SERMAYE VE BEYİN GÖÇÜ	52
2.4. İŞGÜCÜNÜN ORTALAMA BEŞERİ SERMAYESİNİN ÖLÇÜMÜ	54
2.4.1. Gelire Dayalı Yaklaşımla Beşeri Sermayenin Ölçülmesi	54
2.4.2. Eğitime Dayalı Yaklaşımla Beşeri Sermayenin Ölçülmesi.....	55
2.4.3. Beşeri Sermayenin Endeks Kapsamında Ölçümü	56
2.4.4. Yas grupları; Cinsiyet ve Eğitimi Baz Alan Yaklaşım.....	57
2.5. BEŞERİ SERMAYE ENDEKSİ.....	58
3. BEŞERİ SERMAYE VE KALKINMA İLİŞKİSİ EKONOMETRİK ANALİZ	61
3.1. Verilerle Türkiye’de Beşeri Sermaye Endeksi.....	61
3.2. Verilerle Türkiye’de Kalkınma	69
3.3. Verilerle Türkiye’de İge.....	70
3.4. Verilerle Eğitim ve Pısa	72
3.3. Metodoloji	76
3.3.1. Birim Kök Testi.....	76
3.3.2. Granger Nedensellik Testi.....	77
3.4. Veri Seti	78
3.5. Bulgular ve Yorum.....	78
TARTIŞMA VE SONUÇ	80
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR DİZİNİ

AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BSİ	Beşeri Sermaye İndeksi
EUİGE	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelime Endeksi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WEF	Dünya Ekonomik Forumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Kısır döngü teorisi.....	18
Şekil 1.2. Yoksulluk kısır döngüsü	19
Şekil 1.3. Eğitimdeki kısır döngü.....	20
Şekil 1.4. Eğitimdeki kısır döngü.....	21
Şekil 1.5. Türkiye'nin 2014 İGE Değerlerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması	34
Şekil 1.6. Türkiye'nin 2014 Yılındaki EUİGE Değerlerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması.....	37
Şekil 2.1. Sağlık ve Eğitimin Toplumsal Refah Üzerindeki Etkisi	50
Şekil 3.1. Türkiye'nin İGE Trendi	71
Şekil 3.2. Türkiye'nin İGE Kapsamındaki Sağlık ve Eğitim Bileşenlerinin Eğilimi	72
Şekil 3.3. Matematik performansındaki varyasyonun PISA ESKS endeksi ile açıklanan yüzdesindeki değişim (2003- 2012).....	73
Şekil 3.4. 2003-2012 yılları arasında Türkiye'de öğrencilerin alt düzey (1. düzey ve altı) yeterlik eğilimi (%).....	74
Şekil 3.5. Matematik alanında akademik dirençlilik gösteren öğrencilerin oranındaki değişim (2003-2012).....	75

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1. Türkiye'nin Yeni Göstergeler Kapsamında İGE Verileri	32
Çizelge 1.2. Türkiye'nin 2014 İGE Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması	33
Çizelge 1.3. Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin 2014 İGE Değerleri	35
Çizelge 1.4. Türkiye'nin 2014'te seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla EUİGE kıyaslanması.....	36
Çizelge 2.1. 2014 yılı Beşeri Sermaye Endeksindeki Genel Değere göre İlk On beş Ülke.....	59
Çizelge 3.1. 2014 yılı Türkiye'nin Beşeri Sermaye Endeks Değerleri	61
Çizelge 3.2. 2014 yılı Avrupa ve Orta Asya Bölgesindeki Ülkelerin Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından Sıralanışı.....	62
Çizelge 3.3. 2014 yılı 15 yaş altı için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke	64
Çizelge 3.4. 2014 yılı 15-24 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke	65
Çizelge 3.5. 2014 yılı 25-54 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke	66
Çizelge 3.6. 2014 yılı 55-64 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke	67
Çizelge 3.7. 2014 yılı 65 yaş üstü grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke	68
Çizelge 3.8. Türkiye'nin Kişi Başına Düşen GSMH Verilerinin Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması	69
Çizelge 3.9. Türkiye'nin Yeni Göstergeler Kapsamında Kişi Başına Düşen GSMH Verileri	70
Çizelge 3.10. Birim Kök Testi Sonuçları (ADF-PP).....	78
Çizelge 3.11. Granger Nedensellik Testi	79

GİRİŞ

Ülkelerin kalkınması, içinde yaşayan kişilerin refah düzeyleri açısından önemlidir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin alt düzeylerde olması, istihdam sorununu doğal olarak yoksulluk sorununu beraberinde getirmektedir. Ülkenin kalkınmasının sağlanmasıyla birlikte bu iki sorunun çözülmesi mümkün olacaktır. Kalkınan ülkelerin üretim seviyeleri yükseleceğinden istihdam sorunu çözülecek ayrıca insanların gelir elde etmesiyle birlikte yoksulluk sorunu da azalacaktır. Ayrıca kalkınan ülkeler diğer ülkeler tarafından bilinmekte ve saygı duyulmakta bununla beraber dış ticaret üstünlüğü sağlamaktadırlar.

Ülkeler kalkınmaları için çeşitli araçlardan faydalanmaları gerekmektedir. Bu araçların ana unsuru bireyler, kişiler yani insanlardır. Bu bakımdan ülkeler kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına insana yatırım yapmayı yani beşeri sermayeye yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Her işlemin, faaliyetin yapılabilmesi için insana ihtiyaç vardır. Dolayısıyla insanların bilgili ve iyi yetişmiş olması yürütülen faaliyetlerin etkili olmasını sağlayacaktır. Bu durum sonuç olarak üretime ve kalkınmaya yansıtacaktır. Ancak az gelişmiş ülkelerde yaşanan gelir adaletsizlikleri yetişmiş insan olgusunun oluşmasına engel olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ne yapıp ne edip bir şekilde insan faktörü için bir fon bulmaları gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı ekonomik kalkınma ve beşeri sermaye arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak tespitidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik kalkınma kavramı teorik olarak incelenmiş ve İGE'ne ilişkin istatistiklere yer verilmiştir. İkinci bölümde beşeri sermaye kavramı teorik olarak incelenmiş ve beşeri sermaye endeksine ilişkin istatistikler verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise beşeri sermaye ve kalkınma ilişkisi istatistiksel olarak incelenerek ekonometrik analizle desteklenmiştir.

1. EKONOMİK KALKINMA: TEORİ, POLİTİKA VE KALKINMA DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

1.1. Kalkınma Kavramının Tanımı Ve Gelişimi

Kalkınmayla alakalı olarak farklı açıklamaların yapılması mümkündür. Bu açıdan kalkınmanın kesin hatlarıyla anlatılması mümkün olamamaktadır. Kavramsal olarak kalkınmayla alakalı kesin bir olguya ulaşılmasında iki etken mevcuttur. Bu etkenler şu şekildedir (Özgüven, 1988: 99):

- Devletlerin, ülkelerin kendi has özellikler barındırması sebebiyle kesin bir kalkınma tanımının yapılmasını engellemektedir.
- Bir diğer olgu ise kavram olgusal açıdan dinamik bir yapıya sahiptir.

Ekonomik bir kavram olarak nitelendirilen kalkınma olgusu aslında bünyesinde politik ve topluma has değerleri de barındırmaktadır. Genel olarak kalkınmanın açıklanmasında, üretim düzeyi, istihdam seviyesi, kişi başına düşen milli gelir gibi kavramlardan yararlanılmaktadır. Bu açıdan hareketle iktisadi olarak kalkınma sürecini şekillendiren unsurları şu şekilde sıralamamız mümkün olacaktır (Berber, 2004: 7):

1. Ekonomik yapının genel hatlarını çizen sanayi, hizmetler sektörü ile tarım sektörünün toplam GSMH içerisindeki payların farklılaşmasında sonucu oluşan etki kalkınma biçiminde nitelendirilebilmektedir. Dünyada gelişmemiş ya da kalkınmamış ülkelerin tarım sektörlerinin GSMH içerisindeki paylarının fazla olduğu görülmüştür. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise bu pay hizmetler sektörü ile sanayi sektörü lehine geliştiği gözlenmiştir.

2. Kalkınmayı etkileyen en önemli olgulardan biri sanayi sektörüdür. Gelişim gösteren ülkelerde ilk planda tüketim malları üretiminde artışlar gözlenmektedir. Gelişimin daha da fazlalaşmasıyla birlikte ise ülkeler yatırım mallarına yönelmeye başlamaktadırlar. Bu açıdan ülkelerin ürettikleri yatırım mallarının sayısı artıkça, ülkeler iktisadi olarak kalkınmaya başlamaktadırlar.

3. Ülkelerin dış ticaret yapıları kalkına düzeylerini ortaya koymaktadır. Eğer ülkeler yatırım malları ağırlıkta ihracat gerçekleştirebilmekteyseler kalkınma seviyeleri yüksek olmaktadır.

4. Bebek ölüm oranı, okuma yazma oranı, kişi başına düşen gelir gibi çeşitli faktörler de ülkelerin kalkınma seviyelerini ortaya koymaktadır.

Kalkınma denilince akla ilk gelen unsurlardan biri insanların ekonomik olarak refaha kavuşmalarıdır. Ayrıca fakirliğin ortadan kalkması gelir dağılımının sağlanması gibi unsurlarda ön plana çıkan unsurlardır. Kalkınma ülkelerin ekonomik olarak zenginleşmesin yanında politik ve sosyo-kültürel açıdan da zenginleşmelerini içermektedir. Yani rakamsal ifadelerdeki büyümelerle beraber olgusal özelliklerde de gelişme kalkınmanın özünü oluşturmaktadır (Berber, 2004: 6).

İnsanlar genel olarak kalkınma kavramıyla büyüme kavramını birbirine karıştırmaktadırlar. Kalkınma genel olarak her şeyin gelişmesi ve iyi bir düzeye gelmesi demekken, büyüme ise bazı unsurların sayısal olarak artışı demektir. Büyüme herhangi bir durumda toplam gelirden ya da üretimde sayısal olarak yükselişi göstermektedir. Ülkenin kalkınmasında genel olarak yapısal bir değişiklik sonucunda süreklilik içeren bir olgunun sisteme dahil olması bulunmaktadır. Yani kalkınma geçici özellik barındırmamaktadır. Bu açıdan iktisadi olarak kalkınmayı düşündüğümüzde yapısal bir değişiklik sonucu ülke ekonomisinde kamu yararına yönelik değişimlerin yaşanmış olması kalkınma göstergesi olacaktır. Tüm bu açıklamalardan hareketle büyümenin geçici özellik gösterebilen sayısal değişim olduğunu kalkınmanın ise yapısal bir değişim olduğunu söylememiz mümkündür (Mısıroğlu, 2007: 6).

Kalkınma üretimin etkin bir biçimde yapılabilmesini içermektedir. Bu açıdan üretimin etkin olabilmesi iki unsura bağlıdır. Bu iki unsur şu şekildedir (Yavilioğlu, 2002: 66):

a) Üretim esnasında kullanılan üretim girdileri ile faktörlerin uygun biçimlerde temin edilmesi.

b) Temin edilen unsurlarla beraber sosya-kültürel ve politik faktörlerin bileşkesiyle birlikte yapısal bir değişimin açığa çıkarılmasıdır.

Ülkelerin kalkına bilmesi açısından bazı belli başlı niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. ülkelerin kalkınması açısından sahip olmaları gerektiği nitelikler şu şekilde sıralandırılabilir (Mısıroğlu, 2007: 7):

- a) Politika ve siyaset sisteminin devamlılık göstermesi
- b) Üst seviyede ulaşım imkanlarına sahip olunması
- c) Ekonomik yapının güçlü olması ve sistem bünyesinde iyi etkileşim olanaklarının bulunması
- d) Eğitim düzeyin bir seviyede olması

Eskiden insanlar kalkınmayı sermaye fazlalığıyla alakalı bir durum olarak nitelendirmiştir. Ancak daha sonra vasıflı insanların ve çalışanların öneminin anlaşılmasıyla beraber kalkınmayı asıl etkileyen unsurun insan faktörü olduğu açığa çıkmıştır. Bu açıdan insanların gelişmesinin sağlanmasıyla beraber kalkınmanın sağlanacağı görüşü oluşmuş durumdadır (Soyak, 2008: 12). Kalkınmanın ana unsurun insan olması bilgi kavramının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çağımız bilgi çağıdır ve insan faktörünün gelişebilmesi için bilgi son derece önemlidir. Bu açıdan insan faktörünün kalkınmayı sağlaması için şu üç unsur ön plana çıkmaktadır (Tuna ve Yumuşak, 2002: 455):

- İnsanların sağlıklı olarak uzun süreler boyunca yaşayabilmesi
- İhtiyaç olunan düzeyde gereksinimlerin sağlanabilmesi
- Bilgiye sahip olunması

1.2. Kalkınmayı Gerektiren Nedenler

Ülkelerin kalkınması ülke bünyesinde yaşayan insanların refah içinde olabilmeleri açısından son derece önemlidir. Bu açıdan ülkelerin kalkınması mali ya da ekonomik açıdan rahatlığa kavuşmasıyla yakından ilgilidir. Ayrıca ülkelerin diğer ülkeler tarafından tercih edilebilir olmasında kalkınma düzeyinin bir önemli yeri bulunmaktadır. Ülkelerin iktisadi olarak kalkınabilmenin sebeplerini aşağıdaki biçimlerde açıklayabiliriz (Karagül, 2002: 10-12):

a) Gelişmişlik seviyesi alt düzeylerde olan ülkelerin temel sorunu istihdamdır. Ayrıca istihdam sorunlarının yanı sıra yoksulluk ayrı bir sorunu oluşturmaktadır. Ülkenin kalkınmasının sağlanmasıyla birlikte bu iki sorunun çözülmesi mümkün olacaktır. Kalkınan ülkelerin üretim seviyeleri yükseleceğinden istihdam sorunu çözülecek ayrıca insanların gelir elde etmesiyle birlikte yoksulluk sorunu da azalacaktır. Ayrıca dış ticarete diğer ülkelerle yarışılabilmesi mümkün olacaktır.

b) Kalkınmış ülkeler genel itibariyle dünya ülkelerince yakından takip edilen ve tanınan ülkelerdir. Ülkelerin kalkınmış olmasıyla birlikte politik süreçlerde daha hızlı çalışabilecek ve yapılması gereken işler daha hızlı halledilebilecektir. Dünyayla olan ilişkilerde daha etkin olunabilecek ve ülkenin görüşleri diğer ülkelere önemlenecektir. Kalkınma sayesinde ülkeler dünyada daha güzel bir konum elde edeceklerdir.

c) Ayrıca kalkınmış ülkelerin askeri alanda güçleri de fazla olacaktır. İktisadi alanda gelişmişlik ordu yansımalarına yansıtacak ve ordu için daha etkili teçhizat sağlanabilecektir. Ordunun etkili teçhizata sahip olması diğer ülkeler için caydırıcı özellik taşıyacaktır.

1.3. Kalkınma ve Az Gelişmişlik

Literatürde az gelişmişliğin değerlendirilmesinde kullanılan üç tane unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar şu şekildedir (Han ve Kaya, 2006:6-7):

- Uluslar arası arenada az gelişmişlik göstergelerinin bulunması
- İktisadi girdilerin ve kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı
- Kamusal ve kişisel gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığı

Uluslararası arenada ülkelerin gelişmişlik seviyesi gösteren bir takım listeler bulunmaktadır. Eğer ülkeler listelerin altı kısımlarındaysa bu ülkeler az gelişmiş olarak nitelendirilirler. İktisadi girdiler ile sahip olunan kaynakların nasıl değerlendirildiği ülkelerin gelişim seviyelerini gösteren önemli bir diğer olgudur. Bunun değerlendirilmesi ise, mevcut üretim girdileri ile kullanılan kaynaklarla ulaşılabilecek üretim seviyesine erişilip erişilemediği incelenmektedir. Ulaşılabilecek seviyelere erişilemiyorsa ülkenin az gelişmiş olduğu

söylenmektedir. Toplumun kamusal ve kişisel gereksinimlerinin ne kadarının karşılanıp karşılanamaması açısından gelişmişlik düzeyini ortaya koyacaktır. Gereksinimler karşılanamıyorsa o ülkenin az gelişmiş olduğu söylenebilecektir (Han ve Kaya, 2006: 6-7).

Ekonominin gelişmiş olması ve kalkınan bir ekonominin varlığıyla alakalı olarak üretilen teoriler genellikle büyümeyi ön plana koymaktadır. Yani teoriler kapsamında tasarruflar, sermaye birikimi ve bunun sonucunda oluşan yatırımlarla sanayileşme üzerine odaklanılmaktadır. Özellikle bu konu az gelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise, bu tip ülkelerde sermaye birikiminin yeterliği olmamasından dolayı yatırımların düşük olması sonuç olarak üretimin az olması sonucu ortaya çıkmaktadır (Berber, 2004: 157).

Gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerdeki ana problemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Öztürk, 2005):

- a) Bireylerin milli gelirden aldıkları payın az olması,
- b) Ülke gelirinin adaletli bir şekilde bölüşülmemesi,
- c) Köyden şehirlere fazla göç olması ve bunun sonucunda şehirlerde çarpık kentleşmenin görülmesi,
- d) Nüfusun hızlı büyümesi,
- e) Dış ticarete dışa bağımlılık,
- f) Tasarrufların azlığı,
- g) Tarım sektörünün hizmetler ile sanayi sektörüne göre toplam üretimdeki payının yüksek olması,
- h) Teknoloji yetersizliği,
- i) Demokrasi sorunları ile siyasal sorunları
- j) Donanım azlığı ile alt yapının iyi oluşturulamamış olmasıdır.

Gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde görülen problemlerden bir tanesi sahip olunan gelirin adil bir şekilde paylaştırılmamasıdır. Yeterli gelire sahip olmayan kişiler gereksinimlerini gidermek zorunda kalmakta ve gelirlerin bitmesi durumuyla karşılaşmaktadırlar. Hatırlanacağı gibi sermayenin oluşabilmesi için birikimlere yani tasarruflara ihtiyaç vardı. Fakat geliri az kişilerin birikim yapabilmeleri mümkün olmamakta ve dolayısıyla sermayenin birikimi mümkün olamamaktadır. Tüm bu durum yatırım harcamalarının oluşmasını engellemektedir. Yatırım harcamaların gerçekleşmemesiyle birlikte genel bir durgunluk hali oluşmakta ve dolayısıyla üretim artamamakta ya da çok az artmaktadır.

Ülkeler kalkınabilmek adına çeşitli araçlardan yararlanmaktadırlar. Bu araçların ana unsuru bireyler, kişiler yani insanlardır. Bu açıdan ülkeler kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına insana yatırım yapmayı yani beşeri sermayeye yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Her işlemin, faaliyetin yapılabilmesi için insana ihtiyaç vardır. Dolayısıyla insanların bilgili ve iyi yetişmiş olması yürütülen faaliyetlerin etkili olmasını sağlayacaktır. Bu durum sonuç olarak üretime ve kalkınmaya yansımaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde yaşanan gelir adaletsizlikleri yetişmiş insan olgusunun oluşmasına engel olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ne yapıp ne edip bir şekilde insan faktörü için bir fon bulmaları gerekmektedir (Ataç, 2006: 25).

1.4. Kalkınmayı Engelleyen Unsurlar

Kalkınmanın oluşmasına engel olan durumlardan bir nüfusun fazlalığı ve nüfusun hızlı bir biçimde yükselmesidir. Literatürde nüfusun hızlı artmasını avantaj gören bazı kişilerde bulunmaktadır. Ülkelerdeki nüfus artkça bireylerin toplam gelirden aldıkları pay düşmektedir. Dolayısıyla birey başına düşen gelirin yükseltilmesi nüfusun hızlı artmasının engellenmesine bağlıdır (Uluatam, 1984: 318).

Ülkedeki insan sayısının artmasıyla birlikte gereksinimlerde artmaktadır. Dolayısıyla insanların gereksinimlerini karşılayabilecek yatırımların yapılabilmesi için gerekli olan sermaye miktarı da büyümektedir. Nüfusun yüksek olduğu ülkelerde genel olarak eğitim düzeyi düşük olmaktadır. Bu sebeple ülkenin iktisadi girdilerinin etkin bir biçimde değerlendirilmesi son derece önemli hale gelmektedir. Ayrıca büyük çabalar sonucunda ülkenin gelirin artırılmasıyla

birlikte bu artışın nüfusa uyarlanmasıyla birlikte hiçbir farkın oluşmadığı görülebilmektedir. Çünkü gelir artırılmış olsa bile nüfusta bir o kadar artmıştır (Dinler, 2008: 580).

Gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde kalkınmaya engel olan unsurlardan biri sermayenin yaratılmaması ve üretim için gerekli unsurların bulunmamasıdır. Gelişme sürecinde olan ülkeler için en önemli unsurlardan birinin sermaye olduğu çoğu kişinin kabul ettiği bir gerçektir. Kalkınmanın sağlanabilmesi açısından gerekli olan sermaye birikiminin ekonomik açıdan sağladığı yararları aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür (Karataş ve Çankaya, 2010: 35):

- a) Teknoloji gelişimini sağlayarak üretimin artmasını sağlar,
- b) Gelirlerin artmasını sağlayarak ölçek ekonomilerini oluşturur,
- c) Çeşit dışsal faktörlerin oluşumunu sağlar ve insanlar arası etkileşimi artırarak sosyal sermayeyi yaratır.
- d) Üretim etkinliğini artırarak çalışma alanlarının artmasını sağlar.
- e) Tecrübelerden yararlanılmasını sağlar.

Ülkelerin gelişmesi sağlayan olan unsurlardan biri olan kaynaklar ülkelerin buldukları konumlar itibariyle farklı özellikler gösterebilmektedir. Kimi ülkelerin kaynaklar açısından zengin olduğu görülmekteyken, kimi ülkelerin ise kaynaklar açısından fakir olduğu gözlemlenebilmektedir. Yapılan araştırmalarda gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerinin daha az kaynağına sahip oldukları görülürken, gelişmiş ülkelerin daha fazla kaynağına sahip oldukları gözlemlenmiştir (Dinler, 2008: 581). Unutulmaması gereken durum ise kaynakların nasıl değerlendirileceğidir. Az kaynağına sahip ülkelerin kaynaklarını verimli kullanması sonucu gelişebilmesi mümkün olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerin gelişebilmesi açısından sermayeye sahip olmaları son derece önemlidir. günümüzde sermayeyi teknoloji gerektiren üretim unsurlara kaydırmak üretim verimliliğinin artırılması açısından son derece önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin bir şekilde sermaye birikiminde bulunmaları ve sermayeyi ileri teknoloji içeren üretim koşullarına yönlendirmeleri gerekmektedir (Dinler, 2008: 582).

Sermaye birikimlerini oluşturan ana unsur bireysel tasarruflardır. Özellikle gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerdeki bireylerin gelirleri ancak gereksinimlerini karşılayacak durumdadır. Bu durumdan dolayı bireyler tasarrufta bulunamamaktadır. Bireylerin tasarrufta bulunamaması sermaye birikimin oluşmasını engellemektedir. Sermaye birikimin olmadığı bir ülkede yatırımların olması oldukça güçtür. Bu açıdan kalkınmanın da sağlanabilmesi oldukça zor olacaktır.

Eğitim seviyesi ülkelerin kalkınma düzeylerini oldukça etkileyen bir etmendir. Vasıflı insanlarla gerçekleştirilen faaliyetlerin verimli sonuçlar vermesi söz konusu olmaktadır. Bu durum doğrudan ülkenin iktisadi olarak kalkınmasına etki etmektedir. Ancak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki eğitim seviyesinin düşük olması iktisadi kalkınmayı engelleyici bir özellik göstermektedir.

Toplumsal olarak sahip olunan alışkanlıklar, değerler bazı durumlarda kalkınmayı etkileyebilmektedir. Bazı toplumlarda kendine yetenle geçinmek ve tasarrufta bulunmamak gibi alışkanlıklar söz konusu olabilmektedir. Bu durum sermaye birikimin oluşmasını azaltabilmekte ve dolayısıyla kalkınmayı azaltabilmektedir.

1.5. Kalkınma Teorileri

1.5.1. Yapısal Değişimi Esas Alan Teoriler

1.5.1.1. Clark (1939) ve Fisher (1940)

Clark ve Fisher, üretim etkinliklerinin birincil (tarım, ormancılık, madencilik vb.) ikincil (imalât, inşaat vb.) ve üçüncül (hizmetler) etkinlikler şeklinde bölmüş; ülkelerin ilerlemişliğini birincil, ikincil ve üçüncül etkinliklerin bütün ekonomi içerisinde bulunan kısımlarına bakarak bölümlendirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler kaynak kullanımını genellikle birincil etkinliklere tahsis ederken, gelişmiş olanlar ikincil etkinliklere, son bölümde var olan olgun gelişmişlik seviyesinde bulunan ülkeler de üçüncül etkinlikler için tercih etmektedir (De Castro, 1998:4)

Clark, iktisadî büyüme zamanı sürdüğünde etkinlik yapısının farklılaşacağını, bunun bir sebebinin insanların geliri arttıkça gelirlerinden birincil

ürünlere verilen bölümün azalarak diğer ürünlere geçmesi olduğunu ve bu sayede ekonomide yapısal bir farklılığın ortaya çıkacağını söylemektedir (De Castro, 1998:5).

Burada, birincil ürünlere olan talep durumunun gelir esnekliği düşük durumdayken, ikincil ve üçüncül ürünlere olan talebin gelir esnekliğinin fazla olması durumu olan Engel Kanunu meydana gelmektedir. Diğer bir sebep ise, verimlilik yükselişiyle beraber, ücretlerin, imalât ve hizmetler sektörlerinde tarım sektörüne göre daha fazla olmasıdır. Bu iki sebepten, tarımdan sanayiye geçişi ve köyden kente olan göçü hareketlendirmektedir.

1.5.1.2. H. B. Chenery (1960) ve S. Kuznets (1973)

Chenery'ye göre, Engel Kanununa göre bir ülkede sanayinin payının artması, kişi başına olan gelirdeki artışla beraber artar. Fakat bu her ülkede bu şekilde olmayabilir. Hatta iç talebin kompozisyonundaki olan farklılaşmalar, dış ticaret yolu ile dengeye tutturulabilir. Birincil üretimde karşılaştırmalı üstünlüğü bulunan bir ülke, sanayi payının artmamasına karşın, daha fazla bir gelir düzeyine ulaşabilir. Her ne olursa olsun, talepteki farklılaşma ile sanayileşme arasında güçlü bir bağın olduğu verilerle açıklanmaktadır. Bu gibi bir olayda Chenery, bir ülkenin gelişmesinin, tarihsel bakımdan, ticaret ve teknolojinin farklılaştığı bir yapı içerisinde meydana gelebildiğini söylemektedir (Turnovsky, 2001: 51).

Chenery'ye göre, sanayileşme, iktisadî yapıda üç farklılaşmayı zorunlu kılar: Birincisi, bütün piyasalar içinde imalât sanayinin mühimliğindeki yükseliş; ikincisi, sanayi üretiminin kompozisyonunda farklılıklar (yatırım malları, ara mallar ve tüketim malları) ve son olarak da, her bir ürün için üretim özellikleri ve arz kaynaklarında meydana gelen farklılıklar. Chenery'ye göre, gelir yükseldikçe tüketim ürünlerinin payı azalırken, yatırım mallarının payı yükselişe geçmektedir (Turnovsky, 2001: 51).

Kuznets, toplam gelirdeki farklılaşma ile tüketim, üretim, ticaret ve gelir dağılımındaki yapısal farklılıklarla ölçen çalışmasıyla bilinmektedir. İncelemesinin neticesinde, gelişmenin erken bölümlerinde ulusal gelirin eşit olmayan bir biçimde dağılım gösterdiği ve daha sonra büyümenin bir sonra olan kısımlarında bu eşitsizliğin halledilebildiği neticesine ulaşmıştır.

İktisadî gelişmede; kişi başına gelirin yükseldiği, bilhassa emeğin ve başka üretim etmenlerinin verimliliğinin fazla olduğu, yapısal farklılığın tarımın lehine olmayan ve ancak sanayi ve ticaret lehine bir durumun varlığından, şirketlerin bireysel şirketlerden daha çok organize şirketlere geçiş yaptığını, sosyal yapıda kentleşme ve laikleşme öğelerinin yaşandığı, ulaşım ve haberleşme teknolojisinin en fazla biçimde tercih edildiği fark edilmektedir. Fakat Kuznets, modern iktisadî büyümenin genişlemesinin kısıtlı olduğu neticesine ulaşmıştır.

1.5.1.3. Lewis (1966)

Lewis'e göre, gelişmemiş durumda olan bir iktisadî yapı iki sektörden meydana gelir: Birincisi, geleneksel, fazlaca nüfusa sahip kırsal alandır. Bu kısımdan, işgücünün marjinal verimliliğini sıfırdır. Bu yüzden, buradan diğer sektöre geçirilecek olan işgücü, Lewis'e göre üretim kaybına neden olmaz. İkincisi, fazla verimliliği sağlamış durumda olan modern kentsel endüstriyel sektördür (Dolun ve Atık, 2006: 6).

Kalkınma zamanına geçilmiş olması, endüstriyel sektörün, tarım sektöründeki gizli işsizleri kendine yönlendirmesi ile ortaya çıkar. Bu sayede ekonomi çapında marjinal verimlilik yükselecek, üretim yükselirken tasarruf olanakları da tırmanacak ve yeni sermaye birikimine kaynak sağlayacaktır. Lewis'e göre emeğin ücreti sabitlenirse, endüstriyel sektör daha çok işgücü istihdam yapabilir ve aynı zamanda ulusal gelir içerisinde bulunan kârların payı artışa geçer; bu da yatırımları hareketlendirir. Bu sayede ekonominin yapısı farklılaşarak, tarımsal geleneksel sektörden endüstriyel sektöre geçer. Lewis'e göre, endüstriyel kesimdeki artış, yalnızca kâr sebebiyle değil, bununla birlikte yabancı sermaye, kredi ve enflasyon gibi öğelerinde tesiriyle meydana gelmektedir (Dolun ve Atık, 2006: 7).

1.5.2. Doğrusal Büyüme Aşamaları Modellerin Esas Alan Teoriler

1.5.2.1. Rostow (1960)

Rostow'a göre, gelişmiş durumda olan ülkeler, geleneksel, geçiş, kalkış, olgunluk ve kitle tüketim kademelerini atlamıştır. Geleneksel toplum kademesindeki ülkelerde tarım sektörü çoğunluktadır ve modern bilim/teknik uygulamaları yoktur. Geçiş kademesindeki toplumlarda eğitim, altyapı yatırımları yükselmekte, yeni girişimciler meydana gelmektedir. Kalkış kısmında, oluşan kâr

yeniden yatırıma dönüşmekte ve teknoloji bütün sektörlerde aktif biçimde tercih edilmeye başlanmıştır. Olgunluk kademesinde artık toplumlar var olan kaynaklarını modern teknolojinin var olduğu bölgelerde kullanabilmektedir. Üretimleri ve ihracatları yükselişe geçerken, yeni üretim yükselişi ile beraber yeni ithal ürünlerine olan gereksinimleri de yükselişe geçer. Kitle tüketim kademesine geldiğinde ise, kişi başına gelir o kadar yükselmiştir ki, toplum üretmekten tüketmeye yönelmektedir. Bu kademeler arasındaki destek veren güç, iç ve dış tasarrufların yeterli düzeyde yatırıma çevrilerek iktisadî gelişmeye ivme kazandırmasıdır (Dolun ve Atık, 2006: 8).

1.5.2.2. Harrod (1939) - Domar (1940) Büyüme Modeli

Harrod-Domar modelinde, tam istihdamın oluşturulması ya da enflasyonsuz bir ekonominin meydana gelmesi olasıdır; fakat bu geçici bir olgudur. Bu nedenler, devlet müdahalesi olması lazımdır. Planlama bu modelde mühimdir; bir ülkenin ne kadar zenginliğe ulaşması gerektiği, bunun için ne kadar yatırım ve tasarruf yapılmasının gerekli olduğu belirlenmelidir. Bu modelde, bir ekonominin gelişmesi, yatırımların sayısına, bu da tasarrufların seviyesi ile ilgilidir. Ekonomiler, gelirlerinden ne kadar fazla tasarruf sağlayıp yatırıma çevirebilirse o kadar gelişebilir. Bu da yatırımlarından sağlayacakları ek olan hasılayla alakalıdır. Bahsi geçen hasıla ise, sermaye-hasıla ilişkisinde saptanmaktadır. Bu nedenle, yeni yatırım oranı ile verimliliğinin çarpılması neticesinde elde edilen değer, ulusal gelirin ne seviyede yükseleceğini meydana getirmektedir (Dolun ve Atık, 2006: 8).

1.5.2.3. Solow (1956) Dışsal Kalkınma Modeli

Solow, bir takım konuları eklemek gayesiyle, Harrod-Domar modelini ortaya koymuştur. Yapılan ilave ve yenilikler aşağıdaki gibidir (Dolun ve Atık, 2006: 9):

- İşgücü, üretim etmeni olarak incelenmiştir,
- İşgücü ve sermayeyle alakalı olarak azalan getirileri ifadesi ortaya çıkmıştır,
- Sermaye ve işgücünden farklı zaman içerisinde değişim gösteren teknoloji modele dahil olmuştur.

Sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları, Harrod-Domar modelindeki gibi sabit konumda bulunmamaktadır. Solow için beşerî sermayenin gelişmede herhangi bir katkısı bulunmamaktadır. Ekonomideki var olan üretim (Y_t), toplam fizikî sermaye stoku (K_t), toplam işgücü sayısı (L_t) ve zamanın (t) bir fonksiyonu olarak açıklanmaktadır.

$$Y_t=f(K_t,L_t,t)$$

Bu kısımda, üretim fonksiyonunun zamana bağlı olarak yapılmış olması, zaman içerisinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeye işaret edilmesi sebebiyledir. Solow modeli, fizikî sermayenin azalan verimler kanununa tabi olduğunu kastetmektedir. Başka bir yandan bakıldığında, büyüme, dışsal etmenler tarafından saptanan toplam etmen verimliliği ile oluşmaktadır.

1.5.3. Uluslararası Bağımlılık Teoriler

T. Dos Santos (1970), P. Baran, C. Furtado, O. Sunkel, F. Cardoso Gibi Ekonomistlerin Bağımlılık Teorileri Klasik Marksizm'den değişiklik gösterse de, bu teorilerin genel varsayımları aşağıdaki gibi düşünülebilir (Dolun ve Atık, 2006: 10):

- Gelişmekte olan ülkeler, çoğunlukla hammadde üreticisi ve nihai endüstriyel mal tüketicisi ismi ile küresel ekonomideki ilerlemelerden tesir bulmakta; küresel ölçekli şirketler, bu ülkelerin gelişme zamanlarını direkt olarak etkileyebilmektedir.
- Gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerinin bağlı olduğu diğer ülkelerdeki ilerlemelerin tesiri altına girmekte ve az gelişmişlik, sanayileşmiş kapitalist ülkelerin dünya çapında büyümesini ile ilgili olarak meydana gelmektedir.
- Bu nedenle de, az gelişmişlik dışsal bir ögedir. Uluslararası sistemin yapısı, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin gelişmesi ile alakalı olanakları genişletmektedir.

1.5.4. Neo-Klasik Serbest Piyasa Teoriler

Bir çoğu az gelişmiş ülke mevcut kalkınma teorileri yönünde hareket ettiği halde arzu edilen neticelere ulaşamayınca yeni bir arayış içine girilmiş ve Neo-

Klasik Serbest Piyasa Teorileri ortaya atılmıştır. 1980'li senelerde Peter Bauer, Ian Liddle, Deepak Lal, Bela Balassa, Julian Simon, Jagdish Bhagwati, Anne Krueger ve Harry G. Johnson gibi ekonomistler neo-liberal gelişme teorisinin temsil etmişlerdir. Bu teoriye göre, devlet müdahalesi kalkınmanın önüne geçen bir olgudur ve devletin ekonomideki karakterinden ayrılarak piyasayı kendi iç dinamiklerinin akışına bırakması, kalkınmayı da birlikte mümkün kılacaktır (Turnovsky, 2001: 51).

Devlet ve bürokrasi, özel sektörün ilerleyişinin önüne geçmektedir. Bu teorinin başka bir niteliği de küreselleşmeye pozitif gözle görmesidir. Eğer ilerlemekte olan ülkeler dünya ekonomisi ile daha çok entegre durumda olursa, devlet müdahalesinin en aza düşürüldüğü, rasyonel hareket eden iktisadî birimlerce piyasanın devam ettiği bu ortamda, dışa açık iktisadî yapı ile ilerleme süreci daha kolay oluşacaktır. Bunun sonucunda da, aşağıdaki kısımda, kalkınmanın daha çok teknolojik ilerleyiş ve eğitim gibi içsel etmenlerle açıklandığı yeni kalkınma teorileri düşünülmektedir (Turnovsky, 2001: 52).

1.5.5. İçsel Etkenlere Bağlı Kalkınma Teoriler Veya Yen Kalkınma Teoriler

Ülkelerin bir önceki seneye göre üretim yükselişini nasıl oluşturabileceklerini, gelişme süreçlerinin nereden başlayıp nereye kadar süreceğini, neden kimilerinin daha az gelişmiş kimilerinin ise gelişmiş seviyede olduğu, mevcut gelir seviyelerini nasıl yükseltebileceklerini, kaynaklarını nasıl kullanmalarının gerekli olduğu, gelişmişlik şartlarına nasıl varabilecekleri gibi çok geniş alana sahip sorulara yanıt arayan kalkınma ve gelişme teorileri, son senelerde aşağıdaki sorulara da yanıt bulmaya uğraşmaktadır (Dolun ve Atık, 2006: 11).

1. Devam ettirilebilir kalkınmanın saptayıcı öğeleri hangileridir? Teknolojik ilerleme tek başına sosyal refahı yükseltebilir mi ya da sermaye birikimi aynı zamanda devamlı olarak kişi başına gelir yükselişine sebep olabilir mi? Devam ettirilebilir kalkınma için üretim etmenleri nelerdir? Fizikî sermaye mi, çevresel sermaye mi? Beşerî sermaye mi, yoksa teknolojik bilgi mi?
2. Piyasa ekonomisinde uzun vadeli gelişmeyi garanti veren mekanizmalar hangileridir?
3. İktisadî büyümenin oluşturabileceği piyasa yapısı ya da yapıları nelerdir?

Bu sorulara cevap arayan çalışan ve çoğunlukla içsel büyüme teorileri olarak isimlendirilen teorilere ilişkin genel bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Solow'un 1956'daki standart dışsal büyüme teorisine bakılarak, 1980'lerde ilerletilmeye uğraşılan yeni büyüme teorileri, teknik ilerlemenin dışsal doğası hipotezinin boşa çıkarılmasıyla, büyümenin aslında içsel bir süreç olduğunu düşündürmektedir. Bu teoriler, fizikî sermaye dışında (beşerî sermaye gibi) diğer bileşenlerin varlığı ve içsel birikim sağlayabilmeleri durumunda, üretim etmenlerinin getirilerinin artık düşmeyeceği ana fikri etrafında birleşmektedir (Dolun ve Atık, 2006: 12).

Büyümenin bu içsel özelliği, aynı anda da, fizikî sermayenin marjinal verimliliğindeki azalışını karşılayacak biçimde, pozitif dışsal tesirlerin varlığını kabul ettiğimiz oranda da fark edilebilecektir. Bu dışsal tesirler, inceleme ve geliştirme uğraşları, bilginin açılması ya da kamu altyapı inşaatı gibi etkinlikler neticesinde meydana gelmektedir. Özetle, büyüme sabit bir oranda kendi kendine ortaya çıkan bir zamanda; zira, birikim etmenlerinin getirileri bellidir.

İçsel büyüme teorilerinin ortak gayesi, uzun zamanlı büyüme zamanını anlamak ve bunu iktisadî sistemin bir ürünü olarak açıklamaktır. Ülkeler arasındaki kalkınma değişiklikleri, teorik açıdan, ülkelerin kendi şartlarına bağımlı olması ile anlatılmaktadır.

Bu teorilerde büyümenin temeli olarak, fizikî sermayeye, beşerî sermayeye ve kamusal sermayeye yatırım, öğrenerek yapma, işgücünün dağılması, inceleme ve teknolojik buluşlar gibi etmenler oluşmaktadır. Her ne kadar bu etmenler Adam Smith'den (1776) bu yana açıklanıyorsa da, içsel teorilerde formüllerle belirterek, tesirleri daha açık anlatılmaya uğraşmıştır. Aşağıda içsel kalkınma modelleri ile alakalı ilişkin genel bilgiler verilmeye uğraşılmaktadır.

1.5.5.1. AK Modeli: Rebelo (1991)

AK modeli, içsel büyüme modellerinin en kolay olanı şeklinde tanımlayabiliriz. Formülünde bütün sabit etmenler elimine edilir (toprak, hammadde, işgücü gibi her zamanda aynı oranda olan etmenler). Zira, bunlar tekrardan üretilemezler ve biriktirilmezler esasında, bunların sermaye ürünlerinin üretiminde dikkate alınmaması, dışsal etkenler olmaksızın içsel gelişmenin

mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda, içsel büyüme yalnızca biriktirilebilen etmenlere uzanmaktadır (Dolun ve Atık, 2006: 12).

1.5.5.2. Lucas Modeli (1988)

Lucas, analizinde, bilgi edinmenin, kişisel kararların, kişilerin verimliliğinin toplam olarak iktisadî büyümeye etkisini araştırmıştır. Lucas, büyümenin destek gücü olarak, beşerî sermayeyi, teknik ilerlemenin bir alternatifi ve onun bütünleyicisi olarak düşünülmüştür. "Genel beceri düzeyinin", kişinin fizikî, entelektüel ve teknik becerilerinin bir seti olarak açıklanır. Üretim sektörü ve eğitim sektörü, modelde ortaklaşa bulunurlar (Dolun ve Atık, 2006: 12).

Üretim sektörü, fizikî sermaye ve beşerî sermayeden ürün ortaya koyar ki, bu kısımda beşerî sermaye, Lucas'a göre düşmeyen bir biçimde ve en azından sabit bir marjinal verimlilikle oluşabilir. Eğitim sektöründe oluşturulmayan beşerî sermaye yoluyla üretim sektöründe beşerî sermaye kendi içinde ortaya çıkar ve birikir. Kişi, kendisini, zamanını tercih ederek ve de daha öncesinde sahip olduğu yeteneklerle eğitir. Bu konumda kişi, boş zamanı dışındaki vaktini ya üretime ya da eğitime ayırmış olur. Bu kullanım, verimliliğini ve beşerî sermaye düzeyini de belirler (Dolun ve Atık, 2006: 13).

1.5.5.3. Azariadis Ve Drazen (1990) Modeli

Bu modelde, kişiler birbirine benzer ve yaşamları iki aşamaya bölünür: Birinci evre eğitim ve çalışmaya, ikinci evre ise yalnızca çalışmaya ayrılmıştır. Yaşamlarının neticesinde kendi beşerî sermayelerinin bir kısmının geride kalanlarına miras olarak bırakırlar. "t" döneminde dünyaya gelen bir kişi, bir bölüm beşerî sermayeyi "ht" miras kabul etmiş ve "ut" vaktinin bir bölümünü işgücünün niteliğini geliştirmek için bölmüş, bu sayede "t+1" zamanında sağlayacağı etkili işgücü birimi iki bileşene bağlı kalmıştır (Dolun ve Atık, 2006: 14).

1.5.5.4. Romer Modeli (1990)

Romer, teknolojiyi kendi kendine oluşturulan gelişmenin esas gücü olarak ele alırdüşünür. Bu modelde teknoloji, amaçlar bilgidir, bazı talimatlar setidir, ki bu bilgilerle sermaye ürünleri üretimi olası olabilir ve Lucas'ın görüşünün zıttı olarak kişinin bir parçası konumunda değildir (Dolun ve Atık, 2006: 15).

Gelişmesi kişinin hayatı ile bağlantılı durumda bulunmamaktadır ve bu yüzden limitsizdir. Daha iyi eğitilmiş kişiler daha fazla rakamda buluş yapabilirler. Bu, teknik ilerlemenin içsel bir kaynağıdır. Bu olguda beşerî sermaye stoku ne kadar çok ise, büyüme o kadar güçlü durumdadır.

1.5.6. Büyük İtiş Teorisi

Bu teoriyi geliştiren iktisatçı R. Rodan'dır. Bu teoriyi II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirmiştir. Bu teori kapsamında ülkelerin büyümesine gelişmesine mani olan unsurları ortaya koyabilmesi planlanmıştır. Yaptığı araştırma çerçevesinde toplam geliri az olan ülkelerin harcamaların düşük olması sebebiyle talebin oluşmadığını gözlemiştir. Ayrıca gözlemlediği ülkelerin sermaye birikimlerinin az olması nedeniyle oldukça az üretimde bulduklarını fark etmiştir (Yavilioğlu, 2002: 56).

İncelenen bölgelerin gelişebilmelerini Rodan iki şarta bağlamış bulunmaktadır. Bu şartlar şu şekildedir (Yavilioğlu, 2002: 56):

- Çalışan sayısı açısından yoğun bölgelerden çalışanların, sermayenin yüksek olduğu bölgelere transfer edilmesi gerekmektedir. Ancak bu durum toplum yapısını bozabileceğinden yapılması oldukça güçtür.
- Sermaye birikimin gelişmemiş bölgelere getirilmesidir. Toplum yapısının bozulma riski düşük olmasından dolayı bu yöntem tercih edilebilecek bir durumdur.

Sermaye birikiminin sermaye birikimi düşük olan alanlara transfer edilmesinin ardından, bu olgunun bu alanda ne biçimde değerlendirileceği önem kazanmaktadır. Transferi gerçekleştirilen sermayenin az gelişmiş bütün alan için kullanılması oldukça zordur. Bunun nedeni ise sermaye sahibinin kendi karını düşünmesidir.

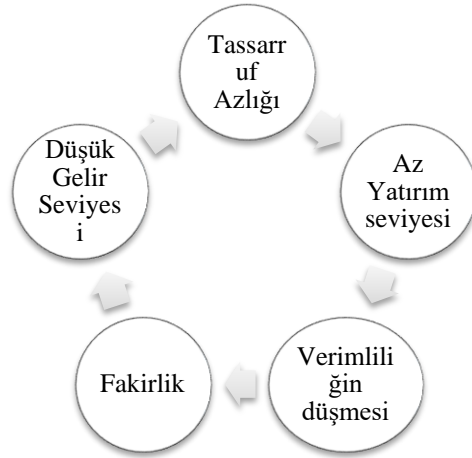
Sermaye sahibi kendi karını sağlayacak alanlara yönelecektir. Bu durum sermayenin tüm alanı kapsayacak şekilde oluşturulacak yapılarla değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu sektörel büyük bir işletmenin kurulmasıyla gerçekleştirilebilecektir (Yavilioğlu, 2002: 56).

Bu teori kapsamında bölgelere transfer edilen sermayelerin oluşturacakları sanayi dallarının kendi gereksinimlerinin kendi aralarında çözecekleri belirtilmiştir. Böylelikle sektörler arası transferler gerçekleştirilirken aynı zamanda dış etkenlerden de yararlanmış olacaktır (Yavilioğlu, 2002: 56).

1.5.7. Kısır Döngü Teorisi

Hatırlanacağı gibi az gelişmiş ülkelerde toplam gelirin düşük olması bireysel gelirin düşük olmasına neden olmakta ve bireylerin gelirleri ancak kendi gereksinimlerini karşılayabilmekteydi. Bu durum kişilerin tasarruf yapamamasına dolayısıyla sermaye birikiminin oluşmamasına neden olmaktadır. Bu durum sonucunda yatırım yapılamamakta ve dolayısıyla gelir artırılamamaktadır.

Bu teori kapsamında az gelişmiş ülkelerin mevcut durumlarıyla alakalı oluşan süreç üzerine odaklanılmıştır. Bu teori R. Nurkse ile Singer tarafından geliştirilmiştir. Bu teori kapsamında ele alınan tüm faktörler bir önceki ve bir sonrakinin nedeni ve sonucu biçimindedir. Yani tüm unsurlar birbiriyle ilişki halindedir. Bu durum kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır. Bir unsurun sonraki unsorda negatif sonuçlara neden olmasıyla birlikte döngüden çıkılmaz hale gelmektedir (Yavilioğlu, 2002: 56).

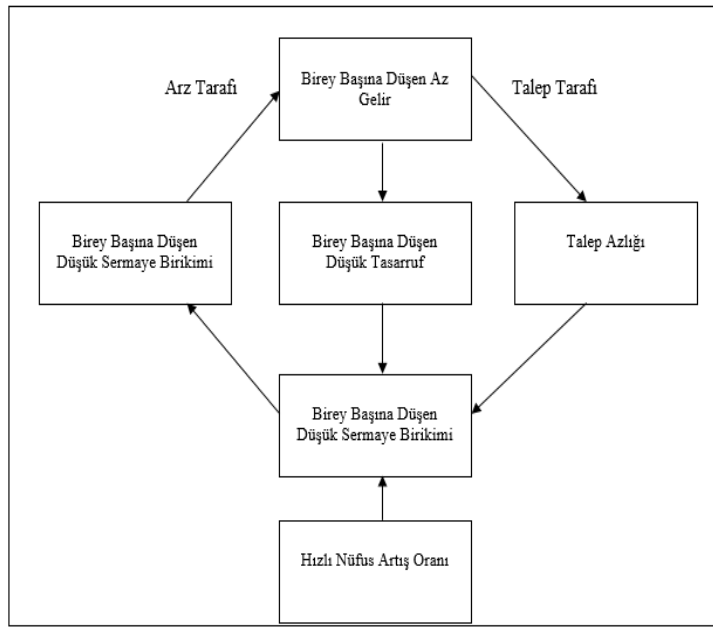
Kaynak: Yavilioğlu, 2002: 56

Şekil 1.1. Kısır döngü teorisi

Yukarıdaki Şekil 1.1 de görüldüğü gibi gelişmemiş ülkelerde kötü olgular bir döngü haline gelmekte ve içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmektedir.

1.5.2.1. Yoksulluk Kısır Döngüsü

Gelişmemiş ülkelerde geçerli döngülerin başından yoksulluk döngüsü gelmektedir. Bu konu literatüre R. Nurkse tarafından sokulmuştur. Bu konunun mantığında ülkelerinin fakir olmasının yaşadıkları fakirliğin nedeni olması bulunmaktadır. Yani ülkeler fakir oldukça fakirliği sürdürmek zorunda kalacaklardır (Kazgan 2005: 265).

Kaynak: Berber, 2004: 264

Şekil 1.2. Yoksulluk kısır döngüsü

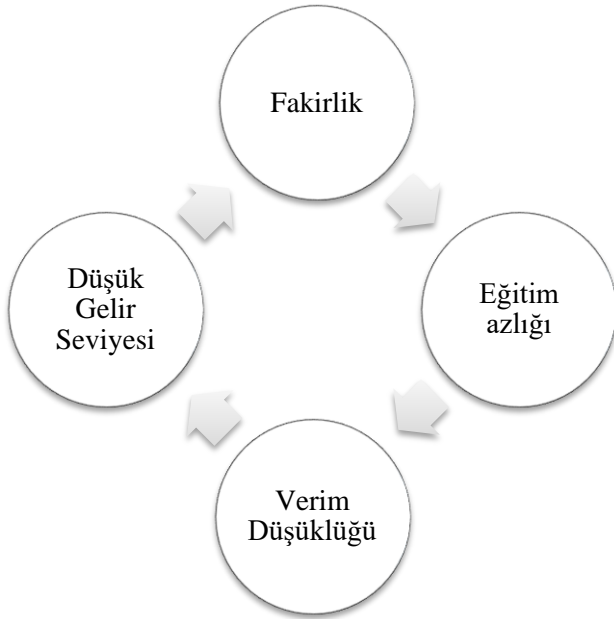
Şekil 1.2.'de görüldüğü gibi şekil içerisine dahil olunması durumunda bu döngüden çıkılması söz konusu olmamaktadır. Bu döngüden çıkılabilmesi için bazı çalışmalar yapılabilmektedir. Bu çalışmaları şu şekilde özetlememiz mümkündür (Berber, 2004: 265):

- Ülkeler ve devletler çalışma hayatında akıcılık sağlamak adına bürokratik işlemlerin sayısını düşürmelidirler.

- b) Tarım sektöründe teknoloji kullanımına alışılması gerekmektedir.
- c) İktisadi faaliyetlerin yürütülmesi için uygun şartlar hazırlanmalıdır.
- d) Nüfusun hızlı artmasını önlemek amacıyla bazı tedbirler alınmalıdır.
- e) Çalışanların teknoloji kullanmaları sağlanmalı ve teknoloji için gerekli sistem oturtulmalıdır.
- f) Bireylerin tasarruf etmeleri için bazı uygulamalar çıkarılmalıdır.

1.5.2.2. Diğer Kısır Döngü Yaklaşımları

Yoksulluk açısından değerlendirilen kısır döngü yaklaşımlarının dışında ayrıca sağlık ve eğitimle ilgili kısır döngü yaklaşımları söz konusudur. Söz konusu bu kısır döngüler de ülkelerin gelişmişlik seviyesini etkileyerek kalkınmanın sağlanamamasına neden olabileceklerdir (Dinler, 2002: 551).

Kaynak: Berber, 2004: 267

Şekil 1.3. Eğitimdeki kısır döngü

Şekil 1.3.'de görüldüğü gibi bireylerin fakir olması nedeniyle bireyler düşük almakta, bu durum verim düşüklüğüne neden olmakta, verim düşüklüğü gelir azlığına sebebiyet vermekte ve bu durumda tekrar fakirliğe neden olmaktadır.

Bir diğer kısır döngü ise sağlıksal açıdan oluşmaktadır. Bu kısır döngüyü Şekil 1.4. görmemiz mümkündür.

Kaynak: Berber, 2004: 267

Şekil 1.4. Eğitimdeki kısır döngü

Şekil 1.4.'de görüldüğü gibi bireylerin yetersiz beslenmeleri durumunda sağlıkları bozulmakta ve bu durum karşısında verimlilikleri azalmaktadır. Azalan verimle beraber daha az gelir elde etmekte ve bu sebepten dolayı fakirleşmektedirler.

1.6. Kalkınma Politikaları

Kalkınmayla ilgili olarak her devletin ve ülkenin kendine has politikaları bulunmaktadır. Ayrıca ülkelerin kullandıkları politikalar farklı hükümetler

zamanında farklı biçimlerde şekillenebilmektedir. Genel itibariyle politikalar uygulandıkları zamanın şartları gözeterek oluşturulurlar. Bu açıdan şartlarlar değişikçe politikaların da değişmesi gereklidir. Politika uygulayıcılarının şartları yakından takip etmesi oldukça önemlidir.

Kalkınma politikaları da ülkeler has şartlara ve zamanın getirdiği koşullara göre farklılık göstermektedir. Özellikle uluslararası arenada ülkelerin kendilerine has kalkınma politikaları ortaya çıkmaktadır. Bunun başlıca nedeni ülkelerin birbirine benzemeyen sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara sahip olmalarıdır. Ayrıca aynı ülke bünyesindeki farklı hükümetlerin farklı bakış açılarından dolayı değişik kalkınma politikaları oluşabilmektedir. Bu yönüyle kalkınma politikaları siyasi görüşleri de bünyesinde barındırmaktadır. Tüm bu durum kalkınma politikalarının hükümetler tarafından oluşturulup uygulanmasına neden olmaktadır (Özgüven, 1988: 210).

Kalkınma politikalarıyla ilgili olarak unutulmaması gereken nokta bu politikalar yalnız görüşlere göre oluşturulmamakta aynı zamanda ülke ihtiyaçlarına göre de oluşturulmaktadır. Bu açıdan kalkınma politikalarının büyük bir sorumluluğu bulunmaktadır.

1.6.1. Kalkınma Politikasının Amaçları

Ülkeler hedeflenen kriterlere ulaşabilmek adına kalkınma politikalarından yararlanmaktadırlar. Bu açıdan kalkınma politikalarının amaçlarını şu şekilde sıralandırmamız mümkündür (Özgüven, 1988: 210-211):

1. Günümüzdeki gereksinimlerle beraber olası gereksinimlerin tespit edilmesi,
2. Eğitim sisteminin olası ihtiyaçları gözeterek oluşturulması,
3. Üretimin arttırılmasını sağlamak adına çeşitli önlemler almak ile üretim seviyesini önceden tespit etmek.
4. Nüfusun artış oranı göz önünde bulundurularak olası talebin ne olacağını tespit etmek,

5. Birey başına düşen gelirin artırılmasını sağlamak ve gelir dağılımındaki adaleti artırmak,
6. Bireylere yeteneklerini gözetilerek iş sağlamak,
7. Çalışanların emeğine saygı gösteren bir sistemin oluşmasını sağlamak,
8. Ekonomide zorunlu yatırım alanlarının tespiti yaparak buralara yapılacak yatırımın boyutunu ortaya koymak,
9. Ülkenin yararlandığı kalkınma politikasının dünyada kabul görmesini sağlamak,
10. Üretimin üç ayağını oluşturan tarım, hizmet ile sanayi sektörünün yapısını ortaya koymak ve bu üçlü arasında belli bir ahengi oluşturmak,
11. Ülkenin ürettiğinden çok tüketmesi önlemek,
12. Özel sektör ile kamu sektörünün iyi ilişkiler içinde olmasını sağlayarak, karar mekanizmasını düzgün bir yapıya kavuşturmak,
13. Üretim gerçekleştirilen kesimler arasında uçurum oluşmasını önleyerek istikrarlı bir yapının oluşturulmasını sağlamaktır.

Bu sayılan amaçlar her ülkenin benimseyebileceği ortak amaçlar şeklinde değerlendirilebilir. Ancak ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel yapısını kalkınma politikalarının amaçlarını değiştirebilecektir.

1.6.2. Kalkınma Politikası Araçları

Hükümetler kalkınma politikalarını uygulayabilmek adına çeşitli araçlardan yararlanmaktadırlar. Bu araçlar bazen ekonomiye yönelik olabilirken bazı durumlarda ise siyasete bağlı araçlar olmaktadır.

1.6.2.1. Para Politikası

Ülkelerin uyguladığı para politikaları çoğunlukla, piyasada bulunan para miktarında bir takım değişiklikler yapılmasını kapsamaktadır. Piyasada dönen para miktarı çeşitli enstrümanlar kullanılarak ayarlanmaya çalışılmaktadır.

Ülkelerin kendilerine has ekonomik yapıları para politikalarının verimliliğini etkilemektedir. Dünyada özellikle para politikaları finansal sistemi oturmuş olan gelişmiş ülkelerde daha verimli olmaktadır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin finans sistemlerinin tam oturmamış olması para politikasının verimliliğini azaltmaktadır (Yanık, 2008: 24).

Ekonomilerde para politikası oluşturmak için kullanılan en önemli enstrüman faiz oranlarıdır. Faiz oranlarının artırılıp azaltılmasıyla birlikte piyasada dönen para miktarı ayarlanmış olmaktadır. Ekonomide fazla paranın olduğu ve bu fazla paradan dolayı enflasyonun yükseldiği dönemler içerisinde, faiz oranları artırılarak paranın piyasadan çıkması sağlanmakta ve böylelikle talep fazlalığı da azaltılmış olmaktadır.

Literatürde bu sıkı para politikası şeklinde adlandırılmaktadır. Piyasada talebin az olduğu ve dolayısıyla para miktarının düşük olduğu dönemlerde ise piyasaya para girişini sağlamak adına faiz oranları azaltılmaktadır. Bu durum ise literatürde gevşek para politikası şeklinde anılmaktadır (Ertek, 2005: 251).

1.6.2.2. Maliye Politikası

Maliye politikaları devletin yani kamunun çeşitli araçları kullanarak piyasaları düzenlemeye gitmesini içermektedir. Kamunun kullandığı bu araçlar içerisinde kamu harcamaları, kamu gelirleri önemli yer tutmaktadır. Devletler iki şekilde maliye politikası uygulamasına geçebilmektedirler. Bu durumlar şu şekildedir (Yanık, 2008: 25):

1. Maliye politikaları bazı durumlarda dengeye ulaşılması açısından hiçbir tetikleyici unsur olmadan çalışmaktadır.
2. Politika uygulayıcıları bilerek maliye politikasından yararlanmaktadır.

Maliye politikası kapsamında kamu harcamaları artırılarak vatandaşların istihdam edilmesi ve vatandaşların gelir düzeylerinin yükseltilmesiyle birlikte tasarrufun artırılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca yine maliye politikası kapsamında kamu gelirlerinin vergilerin artırılmasıyla birlikte yükseltilmesinden yararlanılmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta vergilerin çok yükseltilerek insanların mağdur edilmemesidir (Berber, 2004: 296).

1.6.2.3. Döviz Kuru Politikası

Döviz kurları dış ülkelerin para birimlerinden oluşmaktadır. Mevcut bir ülke içerisinde bir dış ülkenin döviz kurunun yükselmesi dış ülkenin para biriminin mevcut ülkenin para birimine göre değer kazandığını gösterirken, döviz kurunun düşmesi ise mevcut ülkenin para biriminin dış ülke para birimine göre değer kazandığını göstermektedir.

Devletler döviz kuru politikalarını kullanarak döviz kuru üzerinde bir takım farklılıklara gitmektedirler. Özellikle döviz kurlarını ülkelerinin dış ticaretlerinde önemli bir etkiye sahiptirler.

Döviz kurlarındaki yükselmeler ülkelerin ihracatını artırırken, döviz kurundaki azalmalar ise ithalatın artmasına neden olmaktadır. Ülkelerin ihracatın artmasıyla birlikte ülkeye bir gelir girişi olacak aynı zamanda dış talepten dolayı üretim de artmış olacaktır. İthalatta ise bu durumun tersi gerçekleşecektir (Ertek, 2005: 125).

Ülkeler bazen farklı döviz kuru politikalarını takip edebilmektedirler. Ülkelerin takip ettikleri döviz kuru politikaları bazen görüşler sebebiyle bazen de ekonomik özelliklerden dolayı farklılık göstermektedir.

Dünyada genel olarak kullanılan döviz politikalarından biri serbest döviz kuru politikasıdır. Bu politika kapsamında döviz kuru serbest bırakılmakta ve döviz kuru arz ve talebe göre çeşitli biçimlerde fiyatlanmaktadır. Serbest döviz kuru politikasını kullanılması durumunda döviz kurunu iki faktör etkilemektedir. Bu iki faktör şunlardır (Yanık, 2008: 26):

- a) Mevcut ülke içerisindeki enflasyon oranı,
- b) Mevcut ülke dışındaki ülkelerin enflasyon oranlarıdır.

Ülkelerin dış ticaret yapmaları ve dolayısıyla dış ülkelerle ilişki içerisinde olmaları döviz kurunu etkileyen bir durumdur. Ayrıca ülkelerle olan ilişki döviz kurlarının dışında, sermaye hareketleri ile faiz oranlarından etkilenecektir. Ayrıca bu üç değişken birbirini etkileyen özelliklere sahiptir. Literatürde bu üç değişkeninin birlikte kontrol edilemeyeceğinden bahsedilmektedir. İki değişkenin

kontrol edilmesiyle üçüncü değişken kontrol edilememeye ve kontrolden çıkmaya başlamaktadır (Yanık, 2008: 26).

1.6.2.4. Faiz Politikası

Piyasa arz ve talebin yapısına göre şekillenmektedir. Piyasada arz ve talebin belirlenmesi etkileyen en önemli iki enstrüman malın miktarı ile malın fiyatıdır. Bu iki unsurun aynı anda istenildiği gibi değiştirilebilmesi olası değildir. Bu iki unsurun aynı anda değiştirilmeye çalışılması sonucunda olağan üstü mal fazlası ya da olağan üstü mal azlığı görülebilecektir (http://www.ekodialog.com/Konular/faiz_politikasi.html erişim tarihi: 17.02.2015).

Yukarıda anlatılan durum faiz politikalarında da geçerli bir durumdur. Faiz politikalarıyla ya para miktarı kontrol edilmesi ya da para değerinin yani fiyatının belirlenmesi mümkündür. Genel olarak faiz politikalarında paraya olan talebin ortaya çıkmasıyla birlikte para miktarı (para arzı) açığa çıkartılmaktadır (http://www.ekodialog.com/Konular/faiz_politikasi.html erişim tarihi: 17.02.2015).

1.6.2.5. Dış Ticaret Politikası

Ülkelerin gerçekleştirdikleri ihracat ve ithalatlar ülkelerin dış ticaretini oluşturmaktadır. Yani aslında dış ticaret ülkeler arası yapılan alış veriş faaliyetleridir. Ülkeler arasında gerçekleştirilen bu alışverişte ülkelerin döviz kurları ön plana çıkarken bazı farklı unsurlar da ön plana çıkmaktadır.

Ülkeler dış ticaret politikaları gümrük vergileri, kotalar gibi çeşitli araçlardan yararlanarak oluştururlar. Bu uygulamalarda yaptıkları değişikliklerle dış ticaretin yapısını değiştirirler (Ertek, 2005: 125).

Devletler koydukları kotalar vasıtasıyla ülkeye girecek ya da ülkeden çıkacak mal miktarına kısıtlamalar koyabilmektedir. Ayrıca bazı durumlarda ithalatın azaltılması için ithalata tarife uygulanması da söz konusu olabilmektedir. Günümüz koşullarında dış ticaretin serbestçe yapılması genel görüş haline gelmiştir (Seyidoğlu, 2003: 117).

1.7. Kalkınmanın Unsurları

İktisadi kalkınmanın söz konusu olabilmesi için bazı unsurların oluşması ve unsurların devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bu unsurların sağlanmasıyla oluşan kalkınmayla beraber toplumsal refah oluşumu söz konusu olacaktır. Bu açıdan kalkınmayı sağlayacak unsurlar toplum refahı açısından son derece önemlidir (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 110).

Kalkınma sadece iktisadi kavramlar açısından ele alınabilecek bir olgu değildir. Bu açıdan kalkınmaya sağlık, toplum, eğitim ve insani faktörler gibi olgulardan yaklaşmak gerekmektedir.

1.7.1. Kalkınmanın İktisadi Unsuru

Kalkınma iktisadi açıdan gelir dağılımı, kişi başına düşen milli gelir, yatırım harcamaları gibi olgulardan oluşmaktadır. Ekonomik verilerin büyüklükleri kalkınma ve büyüme açısından bilgiler sunmaktadır.

İktisadi büyüme ve kalkınma açısından en önemli verilerden bir tanesi GSYİH kavramıdır. Bu olgu ekonomideki üretimde meydana gelen büyümenin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Üretimde meydana gelen büyümeyle birlikte gelir seviyesi ile istihdam artışı söz konusu olacaktır. Ancak büyümenin sürekli bir boyut kazanması üzerinde durulması gereken bir olgudur (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 99).

Unutulmaması gereken noktalardan bir tanesi büyüme ile kalkınma kavramının aynı birbirlerinden farklı olmasıdır. Büyüme üretimde veya diğer olgulardaki yükselişle alakalı bir durum iken, kalkınma iktisadi, toplumsal ve diğer yapısal unsurların tamamen birlikte gelişebilmesidir. Bu durum bize iktisadi büyümenin tek başına kalkınmayı sağlayamayacağını göstermektedir (Seyidoğlu, 2003: 97).

1.7.2. Kalkınmada İnsan ve Nüfus Unsuru

İnsan ve nüfus unsuru kalkınmanın en önemli olgularını oluşturmaktadır. Bu unsurlar yapısal olarak değişim içerisindedirler. Kalkınmanın gerçekleştirilmesi insani ve toplumsal yapının nasıl şekillendiğiyle yakından ilgilidir.

Ülkelerin kalkındıklarının göstergesi insanların yaşam biçimlerinde gizlidir. Bu açıdan nüfusun belli bir kesimini zengin olması kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilmediğini ortaya koymaktadır. Ülke nüfusunun genel hatlarıyla refah düzeyinin fazla olması kalkınmanın sağlanması açısından oldukça önemlidir (Seyidoğlu, 2003: 110).

Kalkınmanın sağlanmasında nüfusun sahip olduğu özellikler ayrı bir öneme sahiptir. Nüfusun özellikler bakımından gelişmiş olması kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. fakat kalkınmanın sağlanabilmesi için nüfusun niteliksel açıdan gelişmiş olmasına bağlıdır. Yani insan ve nüfus unsurunun niteliksel olarak geliştirilmesi kalkınmaya olanak sağlarken, nitelikli insan ve nüfus kalkınmanın oluşumuna olanak sağlamaktadır. Bu durumda bu olgularla kalkınma arasında çift taraflı bir ilişki mevcut bulunmaktadır.

1.7.3. Kalkınmada Teknoloji Unsuru

Günümüz sahip olduğu özellikler bakımından teknoloji çağıdır. Bu açıdan teknoloji üretimin olmazsa olmazları arasındadır. Teknolojisi geliştiren ülkeler üretimde çeşitli olanaklara sahip olmaktadır. Yatırım mallarının çoğunluğu teknolojinin sağladığı olanaklar çerçevesinde üretilebilmektedir.

Elektronik cihazlar teknolojinin sunduğu olanaklar doğrultusunda açığa çıkarılmaktadır. Bu açıdan teknoloji ülkeler arasındaki üretim farklılıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Yüksek teknolojiden yararlanan ülkeler diğer ülkelere göre katma değeri fazla ürünler üretebilmektedir. Bu da onlara ülkeler arasındaki ticarete daha fazla gelir sağlamaktadır. Teknoloji unsuru AR-GE çalışmaları sayesinde açığa çıkmaktadır. Bu açıdan ülkeler AR-GE çalışmalarına önem vermektedir (Akçomak, 2014: 489).

Teknoloji ülkeler arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran önemli bir unsurdur. Günümüzde teknolojik açıdan üstün olan ülkeler bu üstünlüğü AR-GE çalışmalarıyla elde etmiş bulunmaktadırlar. Teknoloji kullanımıyla birlikte fiziksel sermaye ve beşeri sermaye daha fonksiyonel konuma sahip olmaktadır.

1.7.4. Kalkınmada Eğitim Unsuru

Eğitim kalkınmayı en fazla etkileyen unsurlardan biridir. Kalkınmanın sağlanabilmesi uzun yıllar almaktadır. Bu açıdan uzun yıllar boyunca eğitime yapılan yatırımlar kalkınmanın sağlanabilmesi açısından çok önemli olacaktır.

Beşeri sermayenin alt kollarından biri eğitimidir. Yani bireylerin eğitilmesi üretimin artırılması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca beşeri sermayeye yapılan eğitim yatırımları toplumun daha fazla bilinçlenmesini sağlayarak, sadece iktisadi kalkınmayı değil aynı zamanda toplumsal kalkınmayı sağlamaktadır. Böylelikle eğitim sayesinde çağdaş toplum oluşumu söz konusu olmaktadır (Acemoğlu vd., 2014: 85).

Ülkelerin eğitim seviyesi ülkeler arası rekabete konu olan olgulardan bir tanesidir. Her toplum kendi eğitim seviyesinin diğer ülkelerin ülke seviyesinden yüksek olmasını istemektedir. Günümüz koşullarında az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin eğitim seviyelerinin gelişmiş ülkelerin eğitim seviyesinin altında oldukları görülmektedir. Dolayısıyla eğitim ile kalkınma arasındaki ilişkinin rastlantısal olmadığı açığa çıkmış olmaktadır (Öztürk vd., 2005: 5).

1.7.5. Kalkınmada Sağlık Unsuru

Kalkınmanın süreklilik kazanabilmesi ancak toplum üyelerin sağlık olmasına bağlıdır. Sağlık unsuru toplumların devamlılığı açısından gereklidir. Topluluktaki insanlar sağlıklı olmadıkça bu insanların iyi bir eğitim almış olmaları, iyi olanaklara sahip olmaları hiçbir ifade etmeyecektir. Bu açıdan toplumların sağlık niteliklerinin tespit edilebilmesi için toplum üyelerinin yaşam süreleri, bebeklerdeki ölüm oranları gibi ölçütler ön plana çıkmaktadır.

Toplumdaki bireylerin uzun süre yaşayabilmesi sağlık açısından yeterli bir olgu değildir. Sağlık bireylerin yaşlarına göre sahip olmaları gereken fiziksel ve ruhsal niteliklere sahip olmalarıyla ilgilidir. Yani bireylerin yaşam kalitesi sağlıklı olarak değerlendirilebilmeleri açısından oldukça önemlidir (Yaşgül, 2014: 132).

1.8. İnsani Gelişme ve İnsani Gelişim Endeksi

Kavramsal olarak insani gelişme, kişilerin sahip oldukları seçenekler ile refah seviyelerini yükseltebilmeleri biçiminde değerlendirilmektedir. Bu

doğrultuda kişilerin ana amaçları, sahip oldukları seçeneklerden ve refah düzeyinden maksimum derecede yararlanabilmektir. Bu bakımdan insani gelişme ekonomik olgularla birlikte insan olgusunu birleştirerek, çeşitli olasılıklara bağlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (UNDP, 1990: 9-11).

Daha öncede bahsettiğimiz gibi kalkınma olgusu başlı başına birçok faktörü içeren bir kavramdı. Bu bakımdan kişilerin performanslarının arttırılması, ekonomik yapının düzeltilmesi, siyasi alanın geliştirilmesi gibi birçok faktörün daha iyi bir yapıya kavuşturulmasıyla beraber insan yaşamının komple geliştirilmesi mümkün olacaktır.

İnsani gelişimi iki yönlü ele alabiliriz. Bu yönleri şu şekilde özetlememiz mümkündür (Akçiçek, 2015: 3):

1. İnsansal olgularının yani sağlık ve eğitim imkanlarının artırılması,
2. Elde edilen sağlık ve eğitim imkanlarının siyasal, kültürel ve sosyal olarak kullanımına imkan sağlanmasıdır.

İnsani gelişme kavramı denilince ilk akla gelen unsur bireylerin gelirlerinde meydana gelen artışlardır. Fakat insani gelişme olgusu sadece gelir unsurundan oluşan bir kavram değildir. Bazen ülkeler arası kıyaslama yapılırken gelir düzeyi yüksek ülkelerde insani gelişme unsurunun o kadar yüksek olmadığına rastlamak mümkündür.

Bazen bireysel mutluluk kavramıyla insani gelişme kavramları da kıyaslanmaktadır. Ancak kişilerin mutluluğunu birçok unsur bulanabileceğinden dolayı söz konusu kavramla alakalı bir ölçüm yapılabilmesi pek mümkün değildir. Bu bakımdan insani gelişmeyi ölçmek adına bazı sınırlamak yapmak gerekmektedir. Bu yönüyle sınırlamada BM İnsani Gelişme Endeksi aşağıdaki unsurları gözetmektedir (Akçiçek, 2015:3):

1. Uzun ve sağlıklı ömür unsuru: İnsani Gelişme Endeksi (İGE) kapsamında bireylerin uzun ve sağlıklı yaşama sahip olmaları ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren bir ölçü olarak nitelendirilmektedir.
2. Bilgi üretimi ile bilgiye erişim unsuru: Endeks kapsamında ilk başlarda okuma-yazma oranı dikkati alınmaktayken, günümüz koşullarında artan

ihtiyaçlar neticesinde bu unsur okullaşma oranlarından hareketle ele alınmaya başlamıştır. İGE kapsamında bireylerin bilgiye erişebilmeleri eğitim düzeyini ortaya koyan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

3. Makul düzeyde hayat için gerekli kaynaklar: Bu unsur içerisinde ilk önceleri kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) dikkate alınmış ancak bu göstergenin yeterli olmadığı düşüncesiyle birlikte kişi başi gayri safi milli gelir (GSMH) kullanımı söz konusu olmuştur. Ancak lkeler arası kıyaslamaların yapılabilmesi bakımından satın alma gücü paritesi kullanılmaya başlanmıştır.

İGE her yıl düzenli biçimde ülkeler arası kıyaslamaların yapılabilmesi bakımından UNDP tarafından yayınlanmaktadır. Söz konusu bu endeks kalkınmayı sadece ekonomik açıdan ele almayıp başka unsurları kalkınma bünyesine katarak ülkeleri kıyaslamaktadır (Aydınlığil, 2009: 5).

İGE kapsamında değerlendirilen üç kategori bulunmaktadır. Bunlar; sağlık, eğitim ve gelirdir. 2010 yılından eğitim bünyesinde okuma-yazma oranları dikkate alınırken 2010 yılından sonra okullaşma oranları dikkate alınmaya başlanmıştır. Gelir için ise 2010 yılından itibaren kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH) göstergesi satın alma gücü paritesine dönüştürülmüş olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan İGE bünyesinde kullanılan gösterge kategorilerinin aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür (Akçiçek, 2015: 4):

1. Sağlık- Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)
2. Eğitim- Ortalama Okullaşma (Yıl), Beklenen Okullaşma (Yıl)
3. Gelir- GSMH (Kişi başi- Satın Alma Gücü Paritesi (Dolar))

İGE kapsamında ülkeler arası kıyaslamaları etkileyen üç ana sebep bulunmaktadır. Bu üç ana sebebi şu şekilde sıralamamız mümkündür (Akçiçek, 2015: 4):

- a) lkelerin sahip oldukları performans,
- b) Kıyaslama bünyesindeki diğer ülkelerin performansı,

c) İGE'nin hesaplanmasında yapılan değişiklikler ile verilerde olan güncellemelerdir.

2010 yılından önce eğitim, sağlık ve gelir unsurlarıyla alakalı kategorilerin aritmetik ortalamasıyla İGE oluşturulurken, 2010 yılından itibaren geometrik ortalama ile İGE hesaplanmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise gelirin bazı ülkeler kapsamında yüksek olmasından dolayı diğer unsurlar düşük olsa bile İGE yüksek çıkabilmektedir. Bu bakımdan eğitim ile sağlık unsurlarının öneminin kaybolmaması bakımından geometrik ortalama kullanılmaya başlanmıştır.

Çizelge 1.1'de Türkiye'nin yıllara göre IGE verileri 2010 yılından itibaren kullanılmaya başlanan göstergeler bulunmaktadır.

Çizelge 1.1. Türkiye'nin Yeni Göstergeler Kapsamında IGE Verileri

Yıllar	Doğumda Ortalama Yaşam Beklentisi	Öğretim Görme Süresi Beklentisi	Ortalama Öğrenim Görme Süresi	Kişi Başına Düşen GSMH (2005 SGP\$)	IGE
1980	58,7	7,5	2,9	8.656	0,496
1985	61,7	8,3	4,0	9.266	0,542
1990	64,3	8,9	4,5	10.546	0,576
1995	67,0	9,6	4,8	11.372	0,604
2000	70,0	11,1	5,5	12.890	0,653
2005	72,5	11,9	6,0	15.060	0,687
2010	74,3	13,9	7,2	16.587	0,738
2011	74,6	14,4	7,4	17.814	0,752
2012	74,9	14,4	7,6	18.011	0,756
2013	75,3	14,4	7,6	18.391	0,759

Kaynak: 2014 İnsani Gelişme Raporu, Açıklama Notu: 3

* 2014 raporu kapsamında değerlendirmede 2013 rakamları baz alınmıştır.

Çizelge 1.1'den görüldüğü gibi Türkiye'nin 1980 yılında 0,496 olan IGE'si, 2013 yılına gelindiğinde 0,759 çıktığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin bu dönem içerisinde yaklaşık olarak %53 insani gelişim endeksini artırdığını göstermektedir. 2013 yılındaki 0,759 IGE değeri aynı zamanda ülkemizin yüksek insani gelişme kategorisinde olmasını sağlamıştır. IGE kapsamında 2013 yılında 187 ülke değerlendirilmiş ve Türkiye bu dönemde 187 ülke içerisinde 69. olmuştur.

Çizelge 1.2. kapsamında ise Türkiye'nin 2015 yılındaki İGE göstergelerinin seçilmiş ülke ve ülke gruplarıyla karşılaştırılması gösterilmiştir.

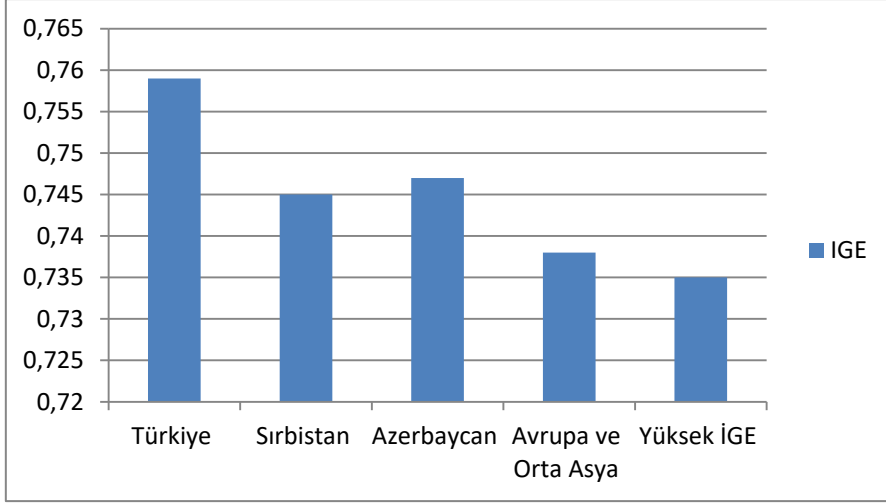
Çizelge 1.2. Türkiye'nin 2014 İGE Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması

	İGE değeri	İGE sıralaması	Doğumda ortalama yaşam beklentisi	Öğrenim görme süresi beklentisi	Ortalama okula gitme süresi	Kişi başına GSMH düşen (SGP US\$)
Türkiye	0,759	69	75,3	14,4	7,6	18.391
Sırbistan	0,745	78	74,1	13,6	9,5	11.301
Azerbaycan	0,747	76	70,8	11,8	11,2	15.725
Avrupa ve Orta Asya	0,738	—	71,3	13,6	9,6	12.415
Yüksek İGE	0,735	—	74,5	13,4	8,1	13.231

Kaynak: 2015 İnsani Gelişme Raporu, Açıklama Notu: 6

Çizelge 1.2'deki ülke ve ülke gruplarıyla kıyaslandığında Türkiye 2015 yılı için en yüksek İGE değerine sahiptir. Ayrıca Sırbistan ile Azerbaycan'daki kişi başına düşen GSMH miktarı Türkiye'den düşüktür. Sıralamada Türkiye 69. Sıradayken Sırbistan 78, Azerbaycan ise 76. Sırada kalmıştır. Bu durum 2013 yılı için Türkiye'nin insani gelişiminin bu iki ülkeye göre daha iyi olduğunu göstermektedir.

Şekil 1.5. kapsamında Çizelge 1.2.’deki İGE oranları kıyaslanmıştır. Böylece Türkiye’nin ülke ve ülke gruplarıyla farklılıkları daha kolay ortaya koyulmuştur.

Şekil 1.5. Türkiye’nin 2014 İGE Değerlerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması

Şekil 1.5. kapsamında da görüldüğü gibi Türkiye Sırbistan, Azerbaycan, Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamaları ile Yüksek İGE’si olan ülkelerin ortalamalarından daha yüksek bir İGE’ye sahiptir. Bu durum bize Türkiye’nin kıyaslanan bu ülke ve ülke gruplarına göre daha iyi insani gelişime sahip olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki Çizelge 1.3.’de ise Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin 2014 İGE değerleri kıyaslanmaktadır.

Çizelge 1.3. Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin 2014 İGE Değerleri

Ülkeler	İGE	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı	GSMH (Kişi Başına Satın Alma Gücü Paritesi)	Sıralamadaki Yeri	İnsani Gelişme Düzeyi
Türkiye	0,759	75,3	7,6	14,4	18.391	69	Yüksek
Azerbaycan	0,747	70,8	11,2	11,8	15.725	76	Yüksek
Kazakistan	0,757	66,5	10,4	15	19.441	70	Yüksek
Kırgızistan	0,628	67,5	9,3	12,5	3.021	125	Orta
Özbekistan	0,661	68,2	10	11,5	5.227	116	Orta
Türkmenistan	0,698	65,5	9,9	12,6	11.533	103	Orta

Kaynak: Akçiçek, 2015: 7

Çizelge 1.3’de görüldüğü gibi Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında en yüksek İGE’ye sahip ülke Türkiye’dir. Daha sonra Türkiye’yi Kazakistan ve Azerbaycan takip etmektedir. Ayrıca Türkiye ile bu ülkelerdeki insani gelişme düzeyi Yüksek seviyede iken, diğer Türk Cumhuriyetleri bünyesinde orta seviyededir. Türkiye İGE’ye sıralamada 69. sıradayken, Kazakistan 70, Azerbaycan 76. Sırada bulunmaktadır. Yukarıdaki göstergelere göre Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye yalnızca ortalama okullaşma oranı kapsamında diğerlerinden alt seviyededir. Bunun dışında sadece Azerbaycan beklenen okullaşma yılı açısından Türkiye’nin üstünde bulunmaktadır. Tüm bu durumlar Türkiye’nin insani gelişimde Türk Cumhuriyetleri içerisinde öne çıkmasına neden olmaktadır.

İGE ülkelerin insani gelişimlerini ortaya koyan bir kavram olmasına rağmen, ülke içindeki gelir dağılımında görülen adaletsizlikleri ortaya tam olarak koyamamaktadır. Bu bakımdan 2010 yılından itibaren Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi (EUİGE) kullanılmaya başlanmıştır. EUİGE hesaplanırken, İGE’lerin her bir gelişme boyutunun ortalamasında eşitsizlik düzeyi çıkartılmaktadır. İnsani gelişim açısından “Kayıp” ise EUİGE’den İGE değerinin

çıkarılmasıyla ifade edilmektedir. Kayıp yüzde olarak gösterilmektedir (2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu : 6).

Çizelge 1.4. kapsamında Türkiye'nin 2014'te seçilmiş ülke ve ülke grupları arasındaki EUİGE kıyaslamaları gösterilmiştir.

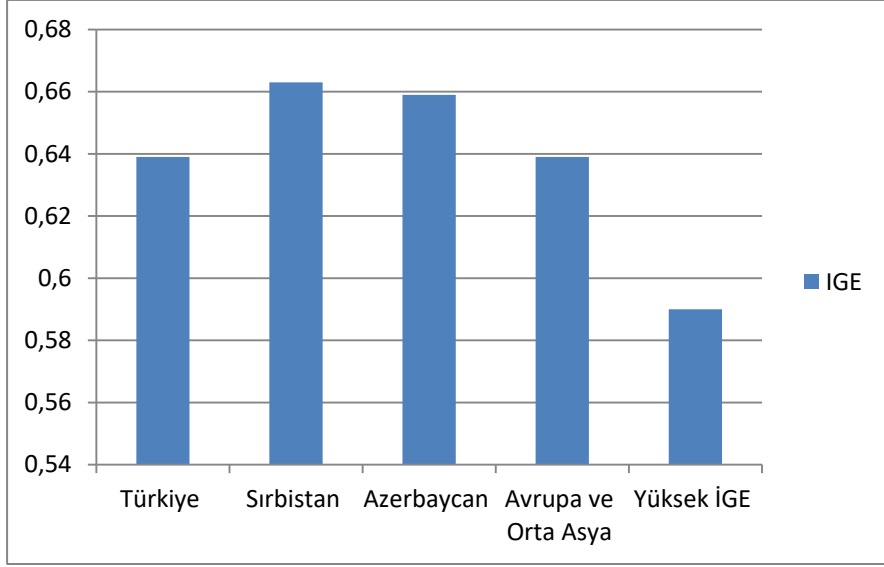
Çizelge 1.4. Türkiye'nin 2014'te seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla EUİGE kıyaslanması

	EUİGE değeri	Toplam Kayıp (%)	İnsani Eşitsizlik Katsayısı	Doğumda ortalama yaşam	Eğitimde Eşitsizlik (%)	Gelirde eşitsizlik (%)
Türkiye	0,639	15,8	15,6	11,0	14,1	21,8
Sırbistan	0,663	10,9	10,9	8,5	10,7	13,5
Azerbaycan	0,659	11,8	11,5	21,7	8,3	4,5
Avrupa ve Orta Asya	0,639	13,3	13,2	14,2	8,6	16,9
Yüksek İGE	0,590	19,7	19,3	10,7	17,4	29,9

Kaynak: 2014 İnsani Gelişme Raporu, Açıklama Notu: 6

Çizelge 1.4. incelendiğinde Çizelge 1.2.'de yüksek Türkiye'nin yüksek olan İGE değeri EİGE olarak değerlendirildiğinde düşüş göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin gelir dağılımında bir adalet sıkıntısı yaşadığını göstermektedir. Bunun dışında insani eşitsizlik katsayı Yüksek İGE'si olan ülkeleri takip etmektedir. Sırbistan'da Azerbaycan'da ve Avrupa ile Orta Asya ele alındığında Türkiye bu ülkelerin üzerindedir. Söz konusu benzerlik eğitimde eşitsizlikte ve gelirde eşitsizlikte kendini göstermektedir.

Aşağıdaki Şekil 1.6.'de Türkiye ile seçilmiş ülke ve ülke gruplarının EUİGE değerleri gösterilmektedir.

Şekil 1.6. Türkiye'nin 2014 Yılındaki EUİGE Değerlerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması

Görüldüğü gibi Şekil 1.6. kapsamında Türkiye'nin EUİGE değeri 2014 yılında Sırbistan ile Azerbaycan'ın altında kalmıştır. Avrupa ve Orta Asya'nın ortalama EUİGE değeri Türkiye'yle aynıdır. Türkiye yüksek İGE sahip ülkelere nazaran daha yüksek EUİGE'ye sahiptir. Bu bakımdan yüksek İGE'si olan ülkelerin ortalamasına göre Türkiye'nin eşitlik unsuru daha iyi durumdadır.

2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI HAKKINDA

2.1. Beşeri Sermayenin Tanımı ve Önemi

Günümüz koşulları hızla değişmektedir. Bu açıdan eskiden üretim için önemli unsurlar günümüzde yerini farklı faktörlere bırakmıştır. Bu değişimde teknolojinin getirdiği bir takım farklılaşmalar ve son dönemlerde yaşanmış ekonomik krizler etkili olmuştur. Eskiden üretimde sermaye yeterli bir üretim faktörüken günümüzde yeterli olamamaktadır. Bu açıdan üretimde ön plana çıkan unsur bilgi olmuştur. Yani günümüzde üretim için beşeri sermaye ön plandadır. Ülkeler kalkınmalarını beşeri sermaye temelli oluşturmaya çalışmaktadır.

Ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşabilmeleri için üretim faktörlerini verimli şekilde kullanmak durumundadırlar. Bu açıdan beşeri sermaye önemli bir üretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum altında beşeri sermaye, üretim sürecinde etkili olan çalışanların bireysel bilgi birikimi, yetenekleri ve üretime katkı sağlayacak diğer özellikleri biçiminde tanımlanması mümkündür (Karagül, 2003: 8). Bu açıdan bireylerin bilgi birikimi diğer üretim unsurlarından daha etkili biçimde kullanılmasını sağlayarak üretimi artırmaktadır.

Başka bir tanımda beşeri sermaye, kişilerin veya toplumdaki tüm fertlerin yetenekleri, bilgi düzeyleri, eğitim seviyeleri, yetenekleri benzeri olguların tamamının açıklanmasında kullanılan kavramdır (Ağır ve Kar, 2003: 57).

Beşeri sermaye, kişilerin üretmek için kullanabilecekleri bilgileri, becerileri ya da yetileridir. Bu açıdan beşeri sermayenin değeri üretim sonucunda ortaya konan mamullerin değeriyle değerlendirilecektir. Üretim sonucu ortaya konan mamullerin değeri ne kadar fazlaysa kullanılmış beşeri sermayenin değeri o kadar fazla olacaktır. Yani beşeri sermaye üretim sonucunda ortaya konan ürünün özelliğine göre değer kazanacaktır (Atik, 2006: 6).

Beşeri sermayeyle yapılacak yatırımlar iki biçimde olur. Bunlar (Tunç, 1998: 85):

1. Mikro düzeyde bireye yatırım: İnsanların kendilerinin ya da çalıştıkları kurumun bireyi eğitmek, geliştirmek maksadıyla yaptığı yatırımlardır.
2. Makro düzeyde bireye yatırım: Bu yatırım türünde ise toplumdaki tüm insanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve genel koşulların düzeltilmesi için hizmetlerin artırılmasına yönelik olarak yapılan yatırımlardır.

Beşeri sermayenin tarihi gelişimini ele aldığımızda bu kavramın ortaya konulmasında klasik iktisatçıların etkili olduğunu görmekteyiz. Bu klasik iktisatçıların arasında Alfred Marshall, Adam Smith gibi isimler bulunmaktadır.

Beşeri sermaye kavramının giderek gelişmesi ise Becker ile Denison gibi iktisatçıların beşeri sermayeyle ilgili olarak bir kuram ortaya koymaları sonucunda olmuştur. Ortaya konulan bu kuramda çalışanların eğitimi olmasıyla birlikte üretim verimliliklerinin arttığı ve bu durum sonucunda üretimin arttığı söylenmiştir. Bu kuramla birlikte üretiminin eğitimden etkilendiği görüşü oluşmuştur (Ağır ve Kar, 2003: 57).

Bir ülkenin refahı ve ne kadar üretken olduğu sahip olduğu beşeri sermayeye bağlıdır. Bu açıdan beşeri sermaye bireylerin verimliliklerinin artırılması amacıyla yapılan yatırımlarla ilişkili olacaktır. Bu durum beşeri sermayeyi mantıksal üç koşula bağlamaktadır. Bu koşulları şu şekilde açıklayabiliriz (Olaniyan ve Okemakinde, 2008: 158):

- a) Geçmiş neslin edindiği bilgilerin çağımıza uygun ve doğru olanları yeni nesillere aktarılmalıdır.
- b) Var olan bilgilerin ne biçimde değerlendirileceği ve bu bilgilerin üretimde nasıl kullanılması gerektiği yeni nesillere öğretilerek, üretim süreçlerinin desteklenmesi gerekmektedir.
- c) Bireylerin yaratıcı olmaları, var olan bilgileri farklı bilgiler ortaya koymak adına kullanmalarını teşvik edilmelidir.

Bireylerin bilgisel açıdan gelişmesi beşeri sermaye katkı sağlarken, aynı zamanda ülke gelirinin artmasına da neden olmaktadır. Bu açıdan ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesini beşeri sermaye doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyebilmektedir. Bir ülkedeki beşeri sermayenin gelişmiş olması ülkenin gelirini arttırmaktaysa bu durumun ülkelerin gelişmişlik seviyesini etkilemesi artırması gayet normal olacaktır (Canpolat, 2000: 269).

Beşeri sermaye kavramıyla birlikte üzerinde durulması gereken bir kavramlardan biri de fiziki sermaye kavramıdır. Fiziki sermaye daha çok ortaya çıkması planlanan mal ya da ürünün üretilmesi amacıyla kullanılan araçlar ile diğer unsurlardan meydana gelmektedir. Bu yönüyle üretimi gerçekleştirmek amacıyla kullanılan alet, makine, bina ve diğer unsurlar fiziki sermayedir. Beşeri sermaye olgusu ise direkt üretim sürecindeki insanlara ilgili bir unsur olup, bu açıdan çalışanlara ait bir kavramdır (Ağır ve Kar, 2003: 57).

Fiziki sermayenin ortaya çıkabilmesi için birçok unsurun sağlanması lazımdır. Aynı özellikler beşeri sermaye içinde geçerli bir konudur. Ancak beşeri sermaye sadece bireylerin eğitilmesiyle alakalı bir olgu değildir. Bireylerin beşeri sermaye özelliği sergileyebilmeleri için toplum bünyesine dahil olmaları gerekmektedir ki bu durumu sağlayan en önemli unsur sağlık harcamalarıdır. Bireyler sağlıklı olabilmeleri halinde eğitim sürecinde bulunabileceklerdir. Ayrıca bireyin toplumun bir parçası halinde olmasıyla birlikte eğitim sürecine dahil olması mümkündür. Bu açıdan beşeri sermaye oluşumu sadece eğitim süreciyle alakalı değildir. Bu kavram bireylerin hayatın bir parçası gelebilmeleriyle alakalı bir olgudur (Karagül, 2003: 82).

Beşeri sermaye fiziksel sermayeye göre değişken bir yapıya sahiptir. Bu açıdan beşeri sermayenin depolanabilmesi söz konusu değildir. Bu durum beşeri sermayeden her zaman yararlanılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarır. Çünkü beşeri sermaye kullanılmadığı takdirde ortadan kalkacaktır (Karagül, 2003: 82).

Beşeri sermaye ile fiziksel sermayenin ayrılması pek mümkün değildir. Çünkü bireyler üretimde fiziksel sermayeden yararlanırken, fiziksel sermaye de beşeri sermaye olmadan kullanılamamaktadır. Bu açıdan bu iki unsur birbirinden ayrı tutulamaz. Bazı üretim şekillerinde beşeri sermaye ağırlıklı olabilirken, bazı üretim şekillerinde fiziki sermaye ağırlıklı olabilmektedir. Ama sonuç olarak üretim sürecinde her iki sermaye tipi de bulunmaktadır. Bu iki sermaye tipinden

eşit oranlarda yararlanılmış olduğu durumlarda değerlendirilmesi gereken nokta bu iki sermaye tipinin üretime getirdiği katkının değerlendirilmesi olacaktır (Atik, 2006: 9)

Optimum üretimin ortaya çıkarılabilmesi için kullanılması gereken fiziki ve beşeri sermayenin tespit edilmesi gereklidir. Yani fiziki ve beşeri sermayeden yararlanılma oranlarının önceden belirlenmesi üretimi olumlu etkileyecektir. Bu iki sermayenin oranlarının tespit edilmesinde iki ölçüt bulunmaktadır. Bu iki ölçüt şu şekildedir (Karataş ve Çankaya, 2010: 29):

- Fiziki sermaye ile beşeri sermayenin birbirini tamamlayıcı biçimde oluşturulması,
- Fiziki sermayeyi kullanması gereken beşeri sermayenin, fiziki sermayeyi kullanacak özelliklere sahip bireylerden oluşturulmasıdır.

Eğer bu iki ölçüt sağlanmamış olursa ya fiziksel sermaye ya da beşeri sermaye fazla olmasından dolayı atıl konuma düşecektir. Bu durum üretim verimliliğinin düşmesine neden olarak kaynak israfını ortaya çıkaracaktır (Karataş ve Çankaya, 2010: 29).

Beşeri sermaye ile ilgili bir diğer kavramlardan bir tanesi ise sosyal sermayedir. Sosyal sermayeyi bireyleri ve toplumları geliştiren, sivil toplum örgütleri, aileler, yardım kuruluşları gibi olgular meydana getirmektedir. Bu açıdan sosyal sermayenin, bireyler ve toplumlar arası güveni inşa eden ve bunu iktisadi olaylara yansıtan olgu biçiminde açıklanması mümkündür (Karagül ve Masca, 2005: 39).

Beşeri sermaye sosyal sermayenin oluşumuna olanak sağlamaktadır. Üretim süreçleri aslında sosyal sermayenin yaratılması maksadıyla yapılmaktadır. Bu açıdan beşeri sermaye kullanımı sosyal sermayenin oluşturulması içindir. Sosyal sermaye oluşumu söz konusu olmadığında sadece kişisel gereksinimler ve arzular ön planda olacak ve bu yönüyle toplumsal öğelerin var olması mümkün olmayacaktır. İktisadi sorunların temelinde sosyal sermaye ile beşeri sermayenin azlığı bulunmaktadır (Karaman, 2007: 71).

Sosyal sermaye ahlaki normlar, değerler ve diğer toplumsal olaylarla ilgilidir. Bu açıdan sosyal sermaye oluşumu belli bir plan dahilinde

gerçekleştirilemez. Sosyal sermayenin oluşumu toplumun gelişimiyle alakalıdır. Bu açıdan sosyal gelişimi toplumsal olayların gelişimiyle birlikte yıllar süren bir süreç içerisinde oluşmaktadır. Toplumun gelişimi sosyal sermaye gelişimini artırmaktadır (Karagül ve Masca, 2005: 40).

Bu anlatılanlardan hareketle beşeri sermayenin verimli olabilmesi için bazı faktörlerin gerekli olduğunu söylememiz mümkündür. Bu açıdan beşeri sermayenin verimli olmasını sağlayacak faktörleri şu şekilde sıralamamız mümkündür (Karagül, 2003: 84-88):

- Beşeri sermaye ile fiziki sermaye kullanımının dengelenmesi: Üretimde optimum seviyeye ulaşılabilmesi için beşeri ve fiziki sermaye kullanım oranlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu iki unsurdan yalnızca üretimin istenilen seviyeye ulaştırılması olanaksızdır. Bu iki sermaye türünden hangi oranlarda yararlanılması gerektiğinin bilinmesinin yanında bu iki tür sermayenin birbirine uyuyuyor olması ayrı bir öneme sahip olmaktadır.
- Beşeri sermayenin uygun biçimde ücretlendirilmesi: Bu beşeri sermayeyi meydana gelen çalışanlara uygun ücretlerin verilmesi açıklamaktadır. Çalışanların uygun ücret almadıklarını düşünmesi üretim verimliliğinin düşmesine neden olacak ve bu durum ise beşeri sermayenin etkinliğinin azalmasına sebep verecektir. Ayrıca çalışanlara az ücret verilmesi çalışanların yaşam kalitesi düşürerek üretimi düşürecektir. Bunun dışında az ücret politikası, çalışanların işten ayrılmalarına neden olacaktır.
- Beşeri sermayenin işe teşvik edilmesi: Çalışanların işe teşvik edilmesiyle birlikte çalışanlar çalışmaya daha hevesli olmakta ve böylelikle çalışanların verimlilikleri yükselmektedir. Çalışanların işe teşvik edilebilmesi için, çalışanların istek ve arzularına cevap verilmesi gerekmektedir. Bu açıdan çalışanlara iyi ücret verilmesi, iş ortamı şartlarının iyileştirilmesi gibi olanakların sunulması çalışanların işe yönelik isteklerinin artırılması açısından önemli olacaktır. Çalışanların isteklerinin sağlanmasıyla birlikte daha çalışanların daha verimli olabilmeleri söz konusu olacaktır.
- Usulsüzlükler ve yolsuzlukların önlenmesi ve bunlara yönelik önlemlerin oluşturulması: Beşeri sermayenin gelişim düzeyi arttıkça yönetici konumunda olma olasılığı yükselecektir. Bu durum söz konusu olduğunda

ise çalışanın bazı faktörleri kendi lehine usulsüz olarak kullanması söz konusu olabilecektir. Usulsüzlüklerin ve yolsuzlukların oluşmasının engellenmesi açısından çeşitli önlemlerin önceden tespit edilerek uygulamaya konması çok önemlidir.

Beşeri sermayenin geliştirilmesi üretimin geliştirilmesi ve kalkınmanın sağlanması açısından çok önemlidir. Bu açıdan beşeri sermayenin geliştirilmesi için yapılan yatırımlar iktisadi açıdan bazı nitelikler taşıyacaktır. Bu niteliklerin mikro ve makro ekonomik etkilerin şu şekilde açıklanması mümkündür (Acaroğlu, 2005: 17-19):

1. Mikro ekonomik nitelikler:

a) Beşeri sermaye yatırımlarıyla birlikte kişilerin gelir düzeyi yükselmektedir. Özellikle bireylerin eğitimi için yapılan beşeri sermaye yatırımları söz konusu durumun oluşumu sağlamaktadır. Bu durum bize çalışanların eğitim seviyelerinin artmasıyla birlikte kazançlarının da arttığını göstermektedir.

b) Bireylerin kişisel yatırım harcamaları yaşam sürecinde farklılıklar göstermektedir. Bu durum bireylerin çeşitli zaman dilimlerinde farklı ölçeklerde beşeri sermaye yatırımı yaptıklarını göstermektedir. Bireylerde genel eğilim gençlik yıllarında beşeri sermaye yatırımının eğitim üzerinde odaklanmasıdır. Bireylerin yaşı ilerledikçe beşeri sermaye yatırımı eğitimden kendini sağlık yönüne kaydırmaktadır. Ayrıca bireylerin beşeri sermaye yatırımlarını ne ölçüde değerlendirecekleri bireylerin kararlarına bağlıdır.

2. Makro ekonomik nitelikler:

a) Beşeri sermaye arttıkça elde edinilen fayda artacaktır. Yani bireyler geliştikçe bireylerden sağlanan gelir de sürekli olarak büyüyecektir. Günümüzde büyük ekonomiler insana yaptıkları yatırımlar sayesinde günümüzdeki hallerine kavuşmuşlardır. Bu açıdan beşeri sermaye yatırımları kalkınmanın sağlanabilmesi açısından çok önemlidir.

b) Beşeri sermaye faktöründe meydana gelen farklılaşmalar üretimde farklılaşmalara neden olacaktır. Bu açıdan ar-ge çalışmaları, eğitim

alanındaki değişmeler gibi birçok beşeri sermaye yatırımları olağan yatırımların artmasını sağlayarak ekonomiye katkı sağlayacaktır.

c) Beşeri sermaye yatırımlarının başka yatırımlarla telafi edilmesi söz konusu değildir. Bu açıdan eğitime, sağlığa, toplumsal yaşama yapılan yatırımlar ülke ekonomisine yarar sağlamaktadır. Eğitim bilginin üretilmesi açısından son derece önemlidir. Bilginin üretimde kullanımı yeni üretim şekillerinin ortaya çıkması ve var olan üretim şekillerinin verimliliğinin artırılması için gerekmektedir. Sağlık bireylerin yani beşeri sermayenin varlığını devam ettirebilmesi açısından son derece önemlidir. Yani beşeri sermaye yatırımları üretimin geliştirilmesi dışında var olan üretimin devamlılığının sağlanması açısından önemli bir görev üstlenmektedir.

d) Beşeri sermaye yatırımları iki nitelik taşımaktadır. Bu niteliklerinde biri beşeri sermaye ile tüketim söz konusu olmaktadır. Tüketim vasıtasıyla kısa dönemdeki talep sağlanmış olmaktadır. Beşeri sermaye yatırımları ilerleyen zamanlarda yatırım boyutu kazanmaktadır. Çünkü eğitim ve diğer alanlarda yapılan yatırımlar kendileri ancak uzun sürede gösterebilmektedir. Düzey olarak geride olan ülkeler açısından sermaye yatırımları çok önemlidir.

e) Beşeri sermaye nitelik olarak büyük ölçüde devlet tarafından karşılanması gereken olgular karşımıza çıkmaktadır. Eğer devlet bu olguyu tam sağlayamıyorsa, kalan kısım özel kesimce sağlanmalıdır. Bu yönüyle beşeri sermaye yatırımları yarı kamusal mal olarak değerlendirilmektedir. Sermaye yatırımlarının sağladığı kamusal yararlar devlet, sağladığı bireysel ve özel faydalar özel sektörü açısından değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

f) Beşeri sermaye yatırımları sahip oldukları nitelikler bakımından alt yapının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Böylelikle toplumsal faydanın ortaya çıkarılmasında beşeri sermaye yatırımlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal fayda açısından değerlendirilen beşeri sermaye kamu yönetimiyle alakalı olduğu kadar özel kesimin yaptığı bir takım faaliyetlerle de ilgili olmaktadır. Özel kesimin yaptığı yatırımların çoğunluğu gelir ve kar amacı içerse de bu tür yatırımlar sayesinde istihdamın artması kamusal fayda açısından son derece önemli olmaktadır. Bu açıdan devlet ya da özel sektör tarafından gerçekleştirilen beşeri sermaye

yatırımları topluma olumlu yansiyarak ekonomiyi olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Beşeri sermaye yatırımları anlaşıldığı gibi hem mikro hem makro etkilere sahip yatırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bu tür yatırımlar hem kişisel faydaların artırılması hem de toplumsal faydanın artırılması açısından önemlidir. Aynı zamanda beşeri sermaye yatırımları sahip olduğu nitelik bakımından özel sektöre ve kamu sektörüne bağlı bir şekilde yürütülebilmektedir. Özel sektöre bağlı ilerlemede özel firmalar gelişirken aynı esnada istihdam piyasası çıkar sağlamış olmaktadır.

2.2. Beşeri Sermayeyi Etkileyen Faktörler

Beşeri sermayeyi etkilen unsurlar aynı zamanda ülkedeki geliri ve ülkenin üretim miktarını etkilemektedir. Bu çalışma kapsamında eğitim, sağlık ve nüfus miktarı beşeri sermayeyi etkileyen unsurlar olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Eğitim

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini etkileyen en önemli unsurlardan biri eğitimidir. Ülkelerin bilgi üretebilmesi ve bilgiyi üretime katabilmesi eğitim seviyesinin ne kadar gelişmiş olduğuna bağlıdır. Gelişmiş ülkelerin beşeri sermaye yatırımlarında eğitime yaptıkları yatırım gelişmemiş ülkelere nazaran daha yüksek miktarlardadır.

Eğitim kişilerin bazı yetenekler geliştirebilmeleri ve kişilerin doğumdan itibaren sahip oldukları yeteneklerin ortaya konması açısından son derece önemlidir. Bu açıdan eğitim sürecine girmiş bireyler vasıflı olarak değerlendirilmekteyken eğitim sürecine katılmamış bireyler vasıfsız olarak değer görmektedir.

Eğitim bilgi artırımı sürecinin yegane unsuru olarak karşımıza çıkmasıyla itibariyle tüm üretim aşamalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle üretimde bilginin olmadığı hiçbir aşama yoktur. Bu durum bilginin üretiminin en önemli olgusu olduğunu ortaya koymaktadır (Demir vd., 2006: 28).

Eğitime yapılacak yatırımların iki özelliği bulunmaktadır. Bunlar (Şimşek, 2006: 11):

a) Eğitime yönelik yapılan yatırımlarda azalan verimler kanunu söz konusu değildir. Yani eğitime yatırım yapıldıkça eğitimin sağladığı katkı giderek azalmamaktadır. Bu açıdan eğitimin katkısı sürekli artmaktadır.

b) Eğitim yatırımları AR-GE yatırımlarıyla birbirini etkileyerek hareket etmektedir. Bu açıdan eğitimle sağlanan bilgilerin AR-GE çalışmalarında kullanılması söz konusu olmaktadır.

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini gösteren en önemli öğelerden biri ülkenin eğitim seviyesidir. Gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi yüksekken, az gelişmiş ülkelere eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Bu açıdan gelişmemiş ülkelerin gelişim sürecine dahil olmaları için eğitim seviyesini artırmaları son derece önemli olacaktır.

Beşeri sermayenin artırılması için eğitime katkıda bulunulması zorunludur. Bu açıdan bireylerin sahip oldukları bazı olanakları eğitim adına kullanmaları gerekmektedir. Kişiler olası elde edebilecek gelirleri kazanmak yerine zamanlarını eğitim almak yerine kullanmaları sonucunda ileride daha fazla gelir elde edebileceklerdir. Bu bakımdan incelendiğinde kişiler eğitim alabilmek adına olası gelirlerinden ve zamanlarından fedakarlıkta bulunmaktadırlar. Ancak bu durum kişilerin gelecek kazançlarına katkı sağlamaktadır (Canpolat, 2000: 270).

Bireylerin çalışmadan vazgeçerek okula gitmeyi ya da eğitim almayı seçmeleri bir fırsat maliyeti açığa çıkarmaktadır. Bu fırsat maliyeti okula gitmeyip çalışmaları halinde kazanacakları gelirlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda toplumun kaynaklarını başka alanlarda kullanmayıp bu kaynakları eğitim yatırımlarına yöneltmesi toplumun fırsat maliyetini oluşturmaktadır. Yani toplumun kaynakları fabrikalar, hastaneler, sosyal alanlar gibi olgulara yöneltmek yerine eğitimle ilgili yatırımlara yöneltilmektedir. Dolayısıyla sayılan bu olgulardan fedakarlık edilmiş olmaktadır (Canpolat, 2000: 270).

Eğitimin okullarla ve kurslarla artmasıyla birlikte vasıflı çalışan sayısı giderek artmaktadır. Yani bu durum çalışanların daha kaliteli hale gelmesine neden olmaktadır. Çalışanların daha kaliteli hale gelmesiyle birlikte çalışma saatlerinde ve çalışan başına denk gelen sermaye miktarlarında bir farklılaşma olmazken, üretim olgusunda olumlu farklılaşmalar meydana gelmektedir.

Beşeri sermaye yatırımları sadece eğitim alanına yapılacak yatırımlarla sınırlandırılmaz. Beşeri sermaye yatırımları eğitime yapılan yatırımlarla beraber, sağlık alanına yapılan yatırımlar ve bireylerin mutluluğunu sağlamaya yönelik yatırımlardan oluşmaktadır. Bu açıdan bireylerin kaliteli yetiştirilmesi sadece eğitim açısından ele alınacak bir husus değildir (Yıldırım, 2005: 8).

Bireylerin eğitilmesi sadece eğitim kurumlarında söz konusu olmamaktadır. Bireyler aynı zamanda çalışırken de eğitilmektedir. Gelişmemiş ülkelerde genel sorunlardan biri gelir seviyelerinin düşük olmasıdır. Bu durum eğitimi alımını yani beşeri sermayeyi düşürmektedir. Dolayısıyla çalışanlar çalışırken eğitilmek durumunda kalmaktadır. Bu durum hem eğitimin yetersiz olmasına hem de zaman kayıplarının yaşanmasına neden olmaktadır. Yani gelişmemiş ülkelerde insanlar eğitim almak yerine çalışmak zorunda kalabilmektedirler (Dornbusch ve Fischer, 1998: 297).

Beşeri sermaye kavramının özü bireylerin sahip oldukları bilgilerin ve yeteneklerin bir iktisadi değere karşılık gelmesidir. Bu açıdan bireylerin yetenekleri ve sahip oldukları bilgiler ekonomik bir olgu açığa çıkarmaktadır.

Bireyin gelişmesiyle birlikte ise ortaya konan ekonomik olguda artmakta ya da gelişim göstermektedir. Ekonomik olgulardaki gelişim yeni istihdam imkanlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu açıdan beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar hem ekonomiyi hem de bireyleri desteklemektedir. Eğitim faaliyetlerinin artırılması üretimdeki etkinliği artırarak, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Durğun, 2008: 133).

Gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerin en büyük ihtiyacı eğitimidir. Bu tür ülkeler eğitim sayesinde kaynaklarını daha etkin biçimde kullanmayı öğreneceklerdir. Ayrıca bu ülkeler üretim yapabilmek adına bazı teknolojik ürünlerden yararlanmak zorunda kalacaklardır. Bu ürünlerin nasıl kullanıldığının öğrenilmesi açısından eğitimin önemi son derece fazladır. Bu tür ülkelerin eğitim düzeylerinin geliştirmeden seviye atlayabilmesi pek mümkün değildir (Durğun, 2008: 134).

Ülkeler arasındaki farklılıkların oluşmasında en önemli etkenlerden biri eğitim düzeyidir. Ülkelerdeki eğitim seviyesi farkı ülkelerin değerlendirilmesi açısından önemli bir kriterdir. Aynı zamanda bu seviye farkı üretim düzeylerinde

farkın oluşmasına neden olmaktadır. Bu açıdan ülkeler arasındaki farklılıkların ortaya konulmasında yararlanılan kavramlardan bir tanesi gayri safi milli hasıla kavramıdır. Özellik kişi başına düşen GSMH olgusu ülkeler arası farklılıkların ortaya konulmasında kullanılmaktadır. Kişi başına GSMH yüksek olan ülkelerde kişinin aldığı eğitimin seviyesi daha yüksek olmaktadır (Tuna ve Yumuşak, 2002: 456).

Ülkelerin eğitim seviyeleri belli unsurlar belirlemektedir. Bu açıdan ülkelerin sahip oldukları eğitim seviyelerini belirleyen unsurları şu şekilde özetlememiz mümkündür (Karaman, 2007: 54-55):

a) Eğitim Kayıtları: eğitime yönelik programların geliştirilmesi ve uygulanması açısından eğitim kurumlarınca bazı eğitim verilerin saklanması gereklidir. Bu veriler eğitime katılan öğrencilerin nüfusun yüzde kaçını oluşturduğu gibi istatistiki verilerin sağlanması amacıyla kullanılır.

b) Eğitim Süresi: Bu kavram bireylerin eğitim sürecinde ne kadar kaldıklarıyla yakından ilgilidir. Ancak bu olgunun belirlenebilmesi oldukça güçtür. Özellikle bu olgu bireylere göre farklılık gösterebilecektir. Bu açıdan kişilere göre tek tek tespiti oldukça zordur.

c) Mali Göstergeler: Eğitimde kullanılan kaynaklardır. Eğitim yatırımları için kullanılan kaynakların milli gelirdeki yüzdesi eğitim seviyesinin tespit edilebilmesi açısından önemli bir unsurdur.

d) Eğitim Rakamları: Bu unsurlar eğitim sistemindeki okul sayısı, öğretmen sayısı ve öğrenci sayısı gibi olgulardan oluşmaktadır. Bu rakamlar eğitim seviyesinin ölçülmesi açısından oldukça önemlidir.

e) Okuma-yazma oranı: ülkedeki okuma-yazma oranı eğitim düzeyinin temel olarak belirlenmesinde kullanılır. Ancak ülkenin eğitim seviyesinin tespitinin yapılabilmesi için bu oran tek başına yeterli değildir.

2.2.2. Sağlık

İnsan yaşamını etkileyen en önemli unsur sağlık faktörüdür. Bu bağlamda beşeri sermayenin varlığını sürdürebilmesi sağlık faktörüne bağlı olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık kavramını, bireyin sadece fiziksel ve ruhsal

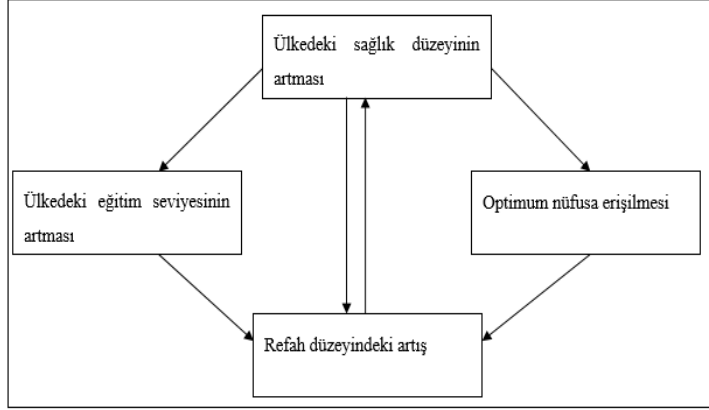
açından iyi bir halde olması değil aynı zamanda bireyin sosyal açıdan da iyi bir hal içerisinde olması olarak açıklamamıştır. Sağlıklı olma isteği tüm insanların temel hakkı kapsamında bir olgudur.

Her ülke kendi insanların sağlıklı olmasını istemektedir. Ancak dünyadaki bütün insanların sağlıklı olabilmesi ülkeler arası anlaşmaya ve barışa bağlı bir olgudur. Bu bakımdan tüm dünyanın ruh halindeki iyilik tüm dünyada sağlığın yaygınlaşabilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca unutulmaması gereken nokta her ülkenin kendi sağlık koşullarını iyileştirme sorumluluğunun olduğudur. Dünyada sağlık koşullarının yaygın hale gelmesi için ilk önce ülkelerde alt yapının oluşması gerekmektedir.

Beşeri sermayenin varlığı sağlık olgusuna bağlıdır. Bu bakımdan sağlığın iyileştirilmesi için yapılan her yatırım işgücü etkinliğinin temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfustaki hayat beklentisindeki bir yıllık artışında toplam üretim seviyesini %4 artıracığı iddia edilmektedir (Chew, 2002:17).

İnsanların sağlık düzeyleri ile eğitim seviyeleri artıkça ülkenin refah seviyesinin artması söz konusu olacaktır. sağlık seviyesi yükselen bir bireyin eğitim performansı da yükselecektir. Bu durum bireyin etkinliğini artırarak ekonomik kalkınmaya olanak sağlayacaktır.

Ülkedeki sağlık düzeyini arttığını bebek ölümlerinin azalması, yaşam süresinin artması benzeri değişkenler göstermektedir. Bu değişkenlerdeki farklılıklar aynı zamanda toplumun yapısını değiştirerek ekonomik kalkınmanın farklılaşmasını sağlamaktadırlar. Aşağıdaki Şekil 2.1.'de sağlık ve eğitim düzeylerinin toplumsal refaha üzerine etkisi gösterilmektedir.

Kaynak: Şimsek, 2006: 15

Şekil 2.1. Sağlık ve Eğitimin Toplumsal Refah Üzerindeki Etkisi

Ülkelerin sağlık düzeyini gösteren önemli öğelerden bir tanesi bebek ile çocuk ölüm oranlarıdır. Ayrıca ülkedeki ortalama yaşam süresi ülkelerin sağlık düzeyini gösteren bir diğer önemli göstergedir. Bu göstergelerdeki pozitif değişiklikler beşeri sermayeyi artırıcı özellikler göstermektedir. Yani insanları sağlam ve sağlıklı olan ülkelerin beşeri sermayesi daha etkin hale gelmektedir. Bu durum sonucunda ekonomik büyümenin oluşması mümkün hale gelmektedir (Karagül, 2002: 72).

Dünyadaki ülkelerin gelişmişlik seviyeleri kıyaslanırken sağlık göstergeleri kullanılmaktadır. Bu göstergeler; bebek ile çocuk ölüm oranları, ortalama yaşama süresi, nüfusun artış hızı, GSMH'da sağlık harcamalarının oranı benzeri göstergelerdir. Ayrıca araştırmalar bu olguların ekonomik büyümeyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bir çalışma kapsamında, çalışan kesimdeki yaşam beklentisinin %10 büyümesiyle ekonomik büyümenin %1 civarında artacağı söylenmiştir (Dikmen, 2004: 41).

Sağlık düzeylerindeki farklılaşmaların ekonomik büyümeye olan etkilerinin aşağıdaki gibi açıklamamız mümkündür (Howith, 2005: 13-20):

a) Üretim etkinliğindeki yükseliş: Sağlıklı toplum çalışan kesimin daha güçlü ve etkili olmasını sağlayarak üretilen mal ve hizmetlerin artmasını sağlayarak ekonominin büyümesini sağlayacaktır. Sağlık

düzeyindeki artış ekonomiye olumlu yansiyarak toplumun teknolojik yatırımlara kaynak hazırlamasını sağlayacaktır.

b) Yaşam beklentisi: toplumun sağlıksal seviyesindeki gelişmeler insanlardaki yaşam beklentisini artırmaktadır. Bu durum sonucunda toplum daha fazla uğraşlara yönelmekte ve bu sebeple toplumun ortalama beceri seviyesi de yükselmektedir. Bunun dışında yaşam beklentisiyle birlikte çalışan kesimin tasarruf oranları yükselmektedir. Tüm bu durumlar üretime olumlu yansiyarak teknolojik gelişme kaynak hazırlamaktadır. Böylece toplum gelişmişlik seviyesini artırmaktadır.

c) Öğrenme kapasitesi: Sağlıklı bireylerin öğrenme kapasiteleri daha yüksektir. Bu bakımdan beslenme düzeyi iyi olan çocukların aldıkları eğitimi daha iyi algılaması söz konusu olacaktır.

d) Yaratıcılık: sağlık seviyesi bireylerin olaylara ve durumlara konsantre olmaları daha kolaydır. Bu bakımından bu tarz bireylerin yeni fikirler üretebilmeleri daha çok olası bir durumdur. Yeni fikirler üretime olumlu yansiyarak ekonominin gelişmesini sağlayacaktır.

Anlaşıldığı gibi ekonomilerin temel ögesi insandır. Bu açıdan insanların gelişmesini ve korunmasını sağlayacak öğelerin tamamı ekonominin gelişmesini sağlayacaktır. Bu açıdan sağlık unsuru insanın korunması ve devamlılığı açısından önemli bir unsur olmasından dolayı beşeri sermaye üzerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. Dinamik Nüfus Miktarı

Üretim sürecine dahil olan insanların çoğunluğunu fiziksel ve ruhsal açıdan etkin olan bireyler oluşturmaktadır. Bu açıdan bireylerin bir araya gelmesi büyük potansiyelin oluşmasına imkan tanımaktadır. Bu potansiyel aynı zamanda beşeri sermaye olgusunun oluşmasında temel etken olmaktadır. Yani ülkelerin sahip oldukları nüfus potansiyeli beşeri sermayenin yaratılmasında oldukça önemli olmaktadır (Karagül, 2002: 84-85).

Günümüz şartlarında ülkeler yatırımlarını nüfusa yönelik olarak yapmaktadır. Bu açıdan ülkeler sağlık ve eğitim harcamalarına odaklanmakta ve

böylelikle nüfusun potansiyeli artırmaya çalışmaktadırlar. Yani beşeri sermaye olgusunu geliştirmeye yönelik olan harcamalar günümüzde bir harcama kategorisinde değil yatırım kategorisinde değerlendirilmektedir.

Beşeri sermayenin sağliksal ve eğitimsel olarak geliştirilmesi amacıyla yapılan harcamalar birer yatırım olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise bu unsurlara yapılan harcamalarının ilerleyen zamanlarda katkısının harcamaların çok çok üstünde olacağına düşünülmesidir. Zaten bilindiği gibi beşeri sermayeye yapılan yatırımlar verimliliğin artırılmasında, istihdamın yükseltilmesinde, üretimin artırılmasında ve teknolojik ürünlerin kullanımlarının yaygınlaşmasında olumlu etki göstererek ülke ekonomisinin gelişmesine olanak sağlamaktadır (Yumuşak ve Kar, 2003: 1-2).

Gelişmiş ülkelerde beşeri sermayeye olan yatırımların miktarlarının oldukça yüksek olmaktadır. Ancak bu ülkelerde nüfusun çok yüksek olmadığı da bilinen bir durumdur. Nüfus beşeri sermaye açısından büyük bir potansiyel taşısa da, nüfusa yönelik beşeri sermaye yatırımı yapılmadığında yüksek nüfusun etkinliği kalmayacaktır. Dikkat edilirse gelişmiş ülkelerde düşük nüfusa rağmen etkili beşeri sermaye yatırımlarıyla insan faktörü hızlı bir gelişim sürecine sokulmaktadır. Ayrıca gelişmemiş ülkelere dikkat edildiğinde nüfusun oldukça hızlı arttığı gözükmemektedir. Bu ülkelerde aileler başına düşen çocuk sayısının artması çocukların iyi yetiştirilememesine neden olmaktadır. Yani az gelişmiş ülkelerde nüfus fazla olmasına rağmen bu fazla nüfus beşeri sermayeye katkı sağlayamamaktadır (Ercan, 2000: 131).

Anlaşıldığı üzere nüfus miktarı beşeri sermayenin geliştirilmesinde büyük potansiyele sahip olmasına rağmen nüfusun niteliksel özelliği beşeri sermaye üzerinde daha çok etkili olmaktadır. bu açıdan en verimli beşeri sermaye olgusunun oluşturulması için optimum düzeyde nüfus miktarı ve optimum düzeyde nüfus artış hızının belirlenmesi son derece önemli olacaktır.

2.3. Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü

Göç kavramı bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri alanlardan başka alanlara geçici bir zaman dilimi için ya da sürekli olarak taşınmış olması şeklinde açıklanabilir.

Beyin göçü kavramının anlaşılması için ülke içindeki göçler üzerinde değerlendirme yapılması mümkündür. Günümüz koşulları büyük şehirlerin oluşmasına neden olmuştur. Büyük şehirlerde potansiyel açıdan gelir ve iş imkanı daha fazla bulunmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan insanların şehirlere transfer olmasına neden olmaktadır. Yani kırsal kesimde ikamet eden bireyler potansiyel olarak üretimin daha fazla yapıldığı yani iş gücünün daha etkin olduğu noktalara göç etmek istemektedir. Yurt içinde gerçekleşen göç olgusu yurt dışına doğru olarak da gerçekleşebilmektedir.

Yapılan araştırmalar eğitim seviyesiyle göç arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kişilerin eğitimsel açıdan sahip olduğu vasıflar ile kırsal kesimden şehirlere göç etme potansiyeli arasında aynı yönlü ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan çalışanların gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere göç etmesi yurt, içinde yapılan göçlere benzer özellikler taşımaktadır (Türker, 2000: 38-39).

Yetişmiş iş gücünün gelişmemiş ülkeden gelişmiş ülkeye göç etmesi gelişmemiş ülke açısından oldukça büyük bir kayıptır. Bu gelişmemiş ülke tam anlamıyla gelecekte vasıflı iş gücünden sağlayacakları kaynakları göç edilen gelişmiş ülkeye bırakmış olmaktadır. Ülkelerde yaşanan krizler ve ekonomik yetersizlik insanların göç etmesine neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki hayat standartlarının yüksek olması beyin göçünün oluşmasına neden olan önemli sebeplerden biridir (Tansel ve Güngör, 2004: 1).

Beyin göçü gerçekleşen ülkeler genellikle gelişmemiş ülkelerdir. Bu ülkelerde nüfus artışı oldukça fazladır. Bu durum hızlı nüfus artışına eş değer istihdam olanaklarının yaratılamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmemiş ülkelerde işsizlik seviyesi yükselmektedir. Beyin göçü sonrasında bu ülkelerde işsizlik oranı düşmektedir. Aynı zamanda yurt dışına göç eden bu kişiler ülkelere para gönderme imkanına sahip olmalarından dolayı göç ettikleri ülkeye gelir sağlayabilmektedirler (Seyidoğlu, 2003: 810).

Beyin göçüyle birlikte ülke bünyesindeki vasıflı işgücünün azalması söz konusu olacaktır. bu durum gelişmemiş ülkenin üretim potansiyelinin daha düşmesine neden olacaktır. Ancak beyin göçü yapan bireyler ilerleyen zamanlarda

ülkelerine geri dönerlerse daha vasıflı ve daha tecrübeli olarak üretim sürecine dahil olabileceklerdir.

Beyin göçü olunan ülke dışında beyin göçü olan ülkelerde de bazı değişimler söz konusu olmaktadır. Beyin göçü alan ülkede emek unsuru güçlü değilse, beyin göçüyle ülke bu unsuru güçlendirme imkanına sahip olmaktadır. Bunun sonucunda beyin göçü alan ülke ekonomisini daha da geliştirmektedir. Ayrıca beyin göçüne sahip çıkan ülke beşeri sermaye yatırımı yapmaksızın beşeri sermayeye sahip olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 812).

2.4. İşgücünün Ortalama Beşeri Sermayesinin Ölçümü

Beşeri sermayenin ölçümü fiziksel sermaye kadar kolay değildir. Bunun nedeni ise beşeri sermaye tam olarak somut bir kavram değildir. Bu durumdan dolayı beşeri sermaye ölçülürken bazı oranlar ile endeksler kullanılmak ve bunlardan hareketle bazı tahminler oluşturulmaktadır.

2.4.1. Gelire Dayalı Yaklaşımla Beşeri Sermayenin Ölçülmesi

Gelire dayalı yaklaşım kapsamında varsayım bireyin yaptığı harcamaların gelecekteki gelirlerinin bugünkü değerine indirilmesidir. Bu varsayım altında beşeri sermaye ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda beşeri sermayenin ölçümü aşağıdaki formüllere dayanılarak yapılmaktadır (Şimşek, 2005: 24):

$$V_0 = \sum_{x=a}^{\infty} \frac{nS_{0,x}(W_x Y_x - C_x)}{(1+i)^x}$$

Yukarıdaki formül kapsamındaki simgeler şunları açıklamaktadır:

- i : faiz oranıdır.
- $S_{0,x}$: kişinin x yaşını sürdürebilme ihtimalidir
- W_x x yaşındaki istihdam yüzdesidir.
- Y_x kişinin $x+1$ yaşına kadar olan süreçte istihdam yüzdesidir.
- C_x : kişinin yıllık yaşam maliyetidir.

Belli bir yaş seviyesindeki (a) bir kişinin nominal değeri şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$Va = \sum_{j=1}^m \frac{So, x(WxYx - Cx)}{(1+i)^{x-a}}$$

Bu formüle göre gelirlerin sıfır olduğu bölgede emeklilik yaşı 75 biçiminde hesaplanmış olmaktadır.

$$Va = Xi + \sum_{J=1}^M rijCij$$

- Cij: i'inci bireyin J'ninci yatırıma yaptığı harcamayı göstermektedir
- rij: geriye dönüş oranını ifade etmektedir.
- Xi: orijinal sermayenin etkisini ifade etmektedir.

Yukarıdaki formül kapsamında beşeri sermaye beşeri sermayenin orijinal getiri oranı ile yatırımların geriye dönüş oranıyla çalışanlara yapılan yatırımlarının çarpımın toplanması sonucunda elde edilmektedir.

2.4.2. Eğitime Dayalı Yaklaşımla Beşeri Sermayenin Ölçülmesi

Bu yaklaşım kapsamında beşeri sermaye aşağıdaki biçimde hesaplanmaktadır.

$$S = [(Lp1.Dp / 2) + (Lp2.Dp) + Ls1.(Dp + Ds / 2) + Ls2.(Dp + Ds) + Lh.(Dp + Ds.Dh)] / 100$$

- S: okul yılının aritmetik oranını ifade etmektedir.

- Lp1, Lp2, Ls1, Ls2, Lh: okul düzeylerine göre okulu bitiremeyen çalışanların okulu tamamlayan çalışanlara oranı ifade etmektedir.
- Dp,Ds,Dh: İlkokul, ortaokul ile yüksek öğretim sürelerini açıklamaktır.

Bu formüle göre beşeri sermaye okulu tamamlayamayan çalışanların okulu tamamlayanlara oranının, okulu tamamlama süresiyle çarpımın yüzdesi cinsinden açıklanmaktadır.

Bir diğer formülle beşeri sermaye stoku eğitime dayalı olarak şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$ST = \sum_{T-a \min -6}^{T-a \max -6} \sum_{g=1}^{a \max} Eg, t \cdot Qg, t$$

- ST: t yılı içerisinde edinilen eğitim stokunu göstermektedir.
- Eg,t: t sürecinde g seviyesinde kayıtlı olan sayısı açıklamaktadır.
- Qg,t: öğrencinin t sürecinde eğitime devam etme ihtimali açıklamaktadır.
- amin: en erken çalışma yaşını göstermektedir.
- amax: en geç çalışma yaşı yani 64'ü ifade etmektedir
- 6 sayısı ile ise okula başlama yaşı gösterilmiştir.

2.4.3. Beşeri Sermayenin Endeks Kapsamında Ölçümü

Beşeri sermayenin endeksler kapsamında ölçümünde genellikle bireylerin gelir seviyeleri ile bireylerin kalkınma düzeyleri etkili olmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNDP) özellikle bu olgulara önem vererek ölçümler yaptığı bilinmektedir.

Bireylerin kalkınma düzeyi beşeri kalkınma olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan beşeri kalkınmanın sağlanabilmesi için ilk olarak, sağlıklı yaşam ortamının sağlanması ile ortalama yaşam süresinin yükseltilmesi gerekmektedir. Toplumun beslenme ile sağlık olanakları artığında yaşam süresinin artması söz

konusu olmaktadır. Beşeri sermaye için gerekli olan bir diğer olgu ise eğitimidir. Bu açıdan ülkedeki okullaşma oranları ile okur-yazarlık oranları son derece önemlidir. Beşeri sermayenin oluşturulmasında son olguyu gelir seviyesi oluşturmaktadır. Gelir seviyesinin yüksek olması beşeri sermayeye yapılan yatırımların artmasını sağlayacaktır. Bu açıdan gelir seviyesini gösteren önemli gösterge kişi başına düşen milli gelirdir (<http://iibf.kou.edu.tr/iyumusak/BeKain.doc> erişim tarihi: 10.09.2015).

$$Endeks = \frac{\text{ülkedeğ} - \text{min değ.}}{\text{max değ.} - \text{min değ.}}$$

Endeks, ülke göstergelerinin ülkelere atanan minimum değerlerden farkının, yine ülkeye atanan maksimum ve minimum gösterge değerlerinin farkına oranı ile hesaplanmaktadır.

Bir diğer önemli endeks ise insani gelişme endeksidir. Bu endeksin hesaplanmasın ön plana çıkan olgular GSYİH endeksinin ortalaması, yaşam beklenti endeksi ve eğitim endeksidir. Yani bu endeks bireylerin gelişmişlik düzeyinin genel bir ifadesidir. Bu endeks şu şekilde hesaplanmaktadır:

İnsani Gelişme İndeksi (İGE) = (Yaşam endeksi).(1/3) + (Eğitim Endeksi)*(1/3) + (GSYİH Endeksi).(1/3)'tür.

2.4.4. Yas grupları; Cinsiyet ve Eğitimi Baz Alan Yaklaşım

Beşeri sermaye üretim olgusunun temel unsurudur. Ancak beşeri sermayenin niteliklerinin saptanabilmesi oldukça zordur. Bunun nedeni ise beşeri sermayenin somut özellikler taşınamamasıdır. Yani insan faktörünün tam olarak ölçeklendirilememesi bu duruma neden olmaktadır. Ancak belli faktörlerden yararlanılarak beşeri sermayenin niteliğine yönelik tahminlerde bulunmaktadır. Bu tahminlerle yaklaşık beşeri sermaye tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Bu yaklaşıma göre beşeri sermaye aşağıdaki formüle dayanılarak hesaplanmaya çalışılmaktadır.

$$h(t) = \sum g_{ij}.wg_{ij}.ng_{ij}(t)$$

- t: zamanı ifade etmektedir
- g: bireyi göstermektedir.
- i,j: okullaşma ile yaş gruplarının oranını açıklamaktadır.
- ng_{ij}: bu kavram t zamanın g bireyinin cinsiyetini ifade etmektedir.
- wg_{ij}: yaş, cinsiyet ile eğitime göre çalışan gruplarının verimlilik oranı göstermektedir.

2.5. Beşeri Sermaye Endeksi

Beşeri sermaye endeksi hesaplanırken iki öge üzerine odaklanılmaktadır. Bu öğelerden biri istihdamken diğeri ise eğitimidir. Bu iki ögenin kullanılmasının nedeni kişilerin kazandıkları bilgilerin üretim yeteneklerine dönüşmesinin hesaplanmasıdır. Beşeri Sermaye Endeksi bünyesinde farklı eğitim düzeyleriyle beraber işgücüne katılım oranı, eksik işgücü oranı, işsizlik oranı benzeri 46 adet unsuru barındırmaktadır. Ayrıca söz konusu bu unsurlar 15 yaş altı, 15-24, 25-54, 55-64 ile 65 üstü olarak ayrıca hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplarda bir sistemin oluşturulması bakımında Beşeri Sermaye Endeksi 124 ülkeye göre hesaplanmaktadır. Bu bakımdan endeksler 124 ülke arasında kıyaslanmaktadır. Bunun dışında ülkelerin coğrafi konum, gelir seviyeleri gibi konularda da kıyaslanması mümkün bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2015-05/dunya-ekonomik-forumu-2015-beseri-sermaye-raporunu-yayinladi>, erişim tarihi: 01.11.2015).

Çizelge 2.1. kapsamında 2014 yılının Beşeri Sermaye Endeksi sıralamasındaki genel indekse göre ilk on beş ülke gösterilmektedir.

Çizelge 2.1. 2014 yılı Beşeri Sermaye Endeksindeki Genel Değere göre İlk On beş Ülke

	Genel İndeks		15 yaş altı		15-24 yaş		25-54 yaş		55-64 Yaş		65 yaş üstü	
	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye
Finlandiya	85.78	1	97.67	1	85.04	2	81.49	1	83.72	6	73.06	7
Norveç	83.84	2	93.16	12	83.87	3	79.48	4	85.14	3	74.59	2
İsviçre	83.58	3	92.78	16	83.08	5	80.03	2	83.45	8	73.28	6
Kanada	82.88	4	93.00	15	88.70	1	75.84	14	84.15	5	72.97	8
Japonya	82.74	5	94.76	5	76.26	21	78.61	5	85.24	2	75.39	1
İsveç	82.73	6	91.88	21	81.23	11	79.62	3	84.40	4	70.42	17
Danimarka	82.47	7	91.61	25	82.31	9	78.15	6	83.66	7	74.12	4
Hollanda	82.30	8	93.41	9	83.81	4	77.55	7	80.63	14	69.53	18
Yeni Zelanda	81.84	9	95.07	4	81.83	10	74.15	21	85.72	1	74.19	3
Belçika	81.12	10	93.86	7	78.62	16	77.24	9	77.87	25	68.39	22
Avusturya	81.02	11	92.24	18	82.70	8	75.42	15	79.01	21	72.09	10
İrlanda	80.59	12	96.05	2	75.68	27	75.94	13	77.65	28	67.58	26
Avustralya	80.22	13	89.98	29	82.87	6	74.26	19	82.64	10	71.23	14
Fransa	80.15	14	93.05	14	75.89	23	76.98	10	77.24	30	66.53	29
Slovenya	79.95	15	93.20	11	78.66	15	74.43	18	76.75	32	71.40	13

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 10

Çizelge 2.1’de görüldüğü Beşeri Sermaye Endeksi genel endeks ve yaş gruplarına göre ayrı ayrı 124 ülke için hesaplanmaktadır. Bu açıdan genel indekse göre hesaplanan değerler tüm yaş grupları açısından geçerli olmayabilmektedir. Bu tablodaki sıralama genel indeks değerlerine göre ilk on beş ülkeyi göstermektedir. Buna göre genel indekse göre ilk beş ülke sırasıyla Finlandiya,

Norveç, İsviçre, Kanada ve Japonya'dır. Bu bakımdan bu ilk beş ülke genel indeks açısından en iyi beşeri sermayeye sahip ülkelerdir. Bu listenin 15. Sırasında ise Slovenya bulunmaktadır.

3. BEŞERİ SERMAYE VE KALKINMA İLİŞKİSİ EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Verilerle Türkiye’de Beşeri Sermaye Endeksi

Aşağıda Çizelge 3.1.’de 2014 yılındaki Türkiye’nin Beşeri Sermaye Endeksi değerleri görülmektedir.

Çizelge 3.1. 2014 yılı Türkiye’nin Beşeri Sermaye Endeks Değerleri

	Genel İndeks		15 yaş altı		15-24 yaş		25-54 yaş		55-64 Yaş		65 yaş üstü	
	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye	Değer	Düzye
Türkiye	67.09	68	83.26	61	71.75	50	58.37	77	63.41	78	53.86	70

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 11

Görüldüğü gibi Türkiye 2014 yılında Beşeri Sermaye Endeksi kapsamında genel değere göre 68. Sırada yer almaktadır. 15 yaş altı açısında 61. sırada, 15-24 yaş aralığı için 50. sırada, 25-54 yaş aralığı için 77. sırada, 55-64 yaş aralığı için 78. sırada, 65 yaş üstü için ise 70. sırada yer almaktadır.

Hatırlanacağı gibi Beşeri Sermaye Endeksinde bölgesel olarak kıyaslamaların yapılabilmesi mümkündür. Bu açıdan Türkiye’nin de bulunduğu Avrupa ve Orta Asya bölgesindeki ülkelerin Beşeri Sermaye Endeks sıralamaları Çizelge 3.2.’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.2. 2014 yılı Avrupa ve Orta Asya Bölgesindeki Ülkelerin Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından Sıralanışı

Sıra	Genel Endekse Göre Düzey	Ülkeler	Değerler
1	1	Finlandiya	85.78
2	2	Norveç	83.84
3	3	İsviçre	83.58
4	6	İsveç	82.73
5	7	Danimarka	82.47
6	8	Hollanda	82.30
7	10	Belçika	81.12
8	11	Avusturya	81.02
9	12	İrlanda	80.59
10	14	Fransa	80.15
11	15	Slovenya	79.95
12	16	Estonya	79.88
13	18	Litvanya	79.33
14	19	Birleşik Krallık	79.07
15	20	İzlanda	78.86
16	21	Lüksemburg	78.79
17	22	Almanya	78.55
18	23	Letonya	78.39
19	25	Çek Cumhuriyeti	77.60
20	26	Rusya Federasyonu	77.54
21	27	Kıbrıs	77.33
22	28	Polonya	77.06
23	31	Ukrayna	76.21
24	32	Macaristan	75.82
25	33	Malta	75.77
26	34	Slovak Cumhuriyeti	75.48
27	35	İtalya	75.44
28	36	Hırvatistan	75.37
29	37	Kazakistan	74.56
30	38	Portekiz	74.50
31	39	Romanya	73.94
32	40	Yunanistan	73.70
33	41	İspanya	73.30
34	42	Bulgaristan	72.81
35	43	Ermenistan	72.50
36	44	Kırgızistan	71.82
37	50	Sırbistan	70.97
38	55	Makedonya, Eski Yugoslav	69.31
39	63	Azerbaycan	67.58

Çizelge 3.2. 2014 yılı Avrupa ve Orta Asya Bölgesindeki Ülkelerin Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından Sıralanışı (devamı)

40	65	Tacikistan	67.24
41	66	Arnavutluk	67.20
42	68	Türkiye	67.09
43	71	Moldova	66.81

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 16

Avrupa ve Orta Asya bölgesindeki ülkeler genel indeks değerlerine göre sıralandıklarında ilk beşte sırasıyla; Finlandiya, Norveç, İsviçre, İsveç ve Danimarka bulunmaktadır. Bu bölgedeki 43 ülke arasından Türkiye 42. Sırada yer almaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin genel indeks açısından Avrupa ve Orta Asya bölgesindeki Beşeri Sermaye İndeksi oldukça düşüktür. Bu durum bize ülkemizin bu bölgeye göre insan gücü yetiştirmekte genel olarak zayıf olduğunu göstermektedir.

Tüm buraya anlatılanlardan hareketle ülkemizin incelenen 124 ülke arasında ortalarda olduğunu söylememiz mümkündür. Bu bakımdan Türkiye'nin beşeri sermaye yaratacak eğitim ve istihdam öğelerine odaklanması ülkenin menfaatine olacaktır.

Çizelge 3.3.'de 15 yaş altı grubu Beşeri Sermaye Endekslerine göre ilk 15 ülke gösterilmektedir.

Çizelge 3.3. 2014 yılı 15 yaş altı için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke

Sıra	Ülkeler	Değer
1	Finlandiya	97.67
2	İrlanda	96.05
3	Singapur	95.47
4	Yeni Zelanda	95.07
5	Japonya	94.76
6	Barbados	93.88
7	Belçika	93.86
8	Kıbrıs	93.57
9	Hollanda	93.41
10	Estonya	93.20
11	Slovenya	93.20
12	Norveç	93.16
13	Katar	93.12
14	Fransa	93.05
15	Kanada	93.00

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 12

15 yaş altı için hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksi değerlerinde ilk beş ülke sırasıyla; Finlandiya, İrlanda, Singapur, Yeni Zelanda ve Japonya'dır. 15. Sırada ise Kanada bulunmaktadır. Hatırlanacağı gibi bu kategori kapsamında Türkiye 61. Sırada bulunmaktaydı.

Çizelge 3.4. kapsamında ise 15-24 yaş grubuna göre hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksleri açısından ilk on beş ülke gösterilmektedir.

Çizelge 3.4. 2014 yılı 15-24 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke

Sıra	Ülkeler	Değer
1	Kanada	88.70
2	Finlandiya	85.04
3	Norveç	83.87
4	Hollanda	83.81
5	İsviçre	83.08
6	Avustralya	82.87
7	Birleşik Devletler	82.86
8	Avusturya	82.70
9	Danimarka	82.31
10	Yeni Zelanda	81.83
11	İsveç	81.23
12	Almanya	79.87
13	Rusya Federasyonu	79.13
14	İzlanda	78.97
15	Slovenya	78.66

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 12

Çizelge 3.4.'de görüldüğü gibi 15-24 yaş grubu için hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksi'ne göre ilk beş ülke sırasıyla; Kanada, Finlandiya, Norveç, Hollanda ve İsviçre'dir. Hatırlanacağı üzere Türkiye'nin bu yaş kriterine göre düzeyi 50. Sırada bulunmaktadır. Bu yaş grubuna göre Slovenya 15. sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.5. kapsamında ise 25-54 yaş grubuna göre hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksleri açısından ilk on beş ülke gösterilmektedir.

Çizelge 3.5. 2014 yılı 25-54 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke

Sıra	Ülkeler	Değer
1	Finlandiya	81.49
2	İsviçre	80.03
3	İsveç	79.62
4	Norveç	79.48
5	Japonya	78.61
6	Danimarka	78.15
7	Hollanda	77.55
8	Almanya	77.55
9	Belçika	77.24
10	Fransa	76.98
11	Lüksemburg	76.69
12	Birleşik Krallık	76.42
13	İrlanda	75.94
14	Kanada	75.84
15	Avusturya	75.42

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 13

Çizelge 3.5.'de görüldüğü gibi 25-54 yaş grubu için hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksi'ne göre ilk beş ülke sırasıyla; Finlandiya, İsviçre, İsveç, Norveç ve Japonya'dır. Hatırlanacağı üzere Türkiye'nin bu yaş kriterine göre düzeyi 77. Sırada bulunmaktadır. Bu yaş grubuna göre Avusturya 15. sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.6. kapsamında ise 55-64 yaş grubuna göre hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksleri açısından ilk on beş ülke gösterilmektedir.

Çizelge 3.6. 2014 yılı 55-64 yaş grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke

Sıra	Ülkeler	Değer
1	Yeni Zelanda	85.72
2	Japonya	85.24
3	Norveç	85.14
4	İsveç	84.40
5	Kanada	84.15
6	Finlandiya	83.72
7	Danimarka	83.66
8	İsviçre	83.45
9	Almanya	82.67
10	Avustralya	82.64
11	Estonya	82.59
12	Kazakistan	81.21
13	Litvanya	80.89
14	Hollanda	80.63
15	Birleşik Devletler	80.61

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 13

Çizelge 3.6.'da görüldüğü gibi 55-64 yaş grubu için hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksi'ne göre ilk beş ülke sırasıyla; Yeni Zelanda, Japonya, Norveç, İsveç ve Kanada'dır. Hatırlanacağı üzere Türkiye'nin bu yaş kriterine göre düzeyi 78. Sırada bulunmaktadır. Bu yaş grubuna göre Birleşik Devletler 15. sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.7. kapsamında ise 65 yaş üstü grubuna göre hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksleri açısından ilk on beş ülke gösterilmektedir.

Çizelge 3.7. 2014 yılı 65 yaş üstü grubu için Beşeri Sermaye Endeks Değerleri Açısından İlk 15 Ülke

Sıra	Ülkeler	Değer
1	Japonya	75.39
2	Norveç	74.59
3	Yeni Zelanda	74.19
4	Danimarka	74.12
5	Almanya	73.47
6	İsviçre	73.28
7	Finlandiya	73.06
8	Kanada	72.97
9	Ukrayna	72.40
10	Avusturya	72.09
11	Estonya	71.69
12	Litvanya	71.56
13	Slovenya	71.40
14	Avustralya	71.23
15	Rusya Federasyonu	70.69

Kaynak: WEF, Human Capital Report, 2015: 14

Çizelge 3.7.'de görüldüğü gibi 65 yaş üstü grubu için hesaplanan Beşeri Sermaye Endeksi'ne göre ilk beş ülke sırasıyla; Japonya, Norveç, Yeni Zelanda, Danimarka ve Almanya'dır. Hatırlanacağı üzere Türkiye'nin bu yaş kriterine göre düzeyi 70. Sırada bulunmaktadır. Bu yaş grubuna göre Rusya Federasyonu 15. sırada yer almaktadır.

3.2. Verilerle Türkiye’de Kalkınma

Çizelge 3.8. Türkiye’nin Kişi Başına Düşen GSMH Verilerinin Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Kıyaslanması

	Kişi başına düşen GSMH (SGP US\$)
Türkiye	18.391
Sırbistan	11.301
Azerbaycan	15.725
Kazakistan	19.441
Kırgızistan	3.021
Özbekistan	5.227
Türkmenistan	11.533

Kaynak: 2014 İnsani Gelişme Raporu, Açıklama Notu: 6; Akçiçek, 2015: 7

Türkiye ve Türkiye ekonomisine yakın göstergelere sahip seçilmiş ülkeler için kişi başına düşen GSMH incelendiğinde, Türkiye Kazakistan’ın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye ekonomisine benzer ülkeler içinde Kırgızistan ise en düşük kişi başına düşen GSMH’ye sahiptir.

Çizelge 3.9'da Türkiye'nin 1980-2013 yılları itibariyle kişi başına düşen GSMH verilerine yer verilmiştir.

Çizelge 3.9. Türkiye'nin Yeni Göstergeler Kapsamında Kişi Başına Düşen GSMH Verileri

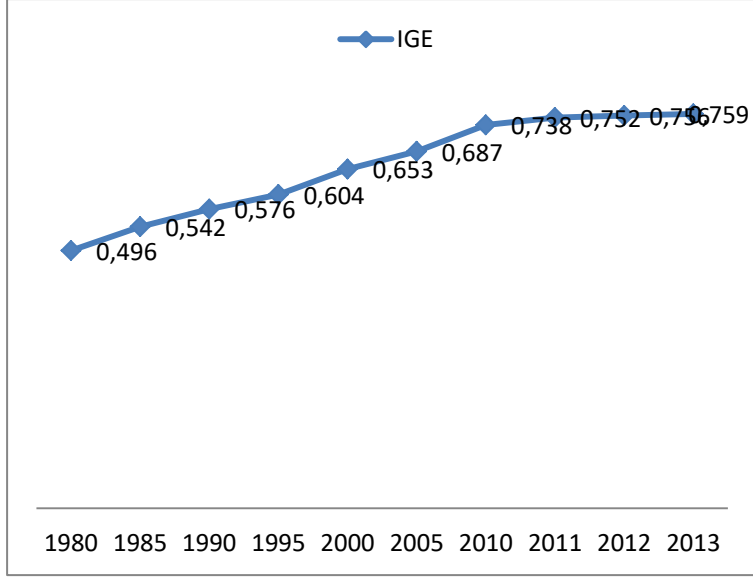
Yıllar	Kişi Başına Düşen GSMH (2005 SGP US\$)
1980	8.656
1985	9.266
1990	10.546
1995	11.372
2000	12.890
2005	15.060
2010	16.587
2011	17.814
2012	18.011
2013	18.391

Kaynak: 2014 İnsani Gelişme Raporu, Açıklama Notu: 3

Çizelge 3.9.'da Türkiye'nin yıllar itibariyle kişi başına düşen GSMH verilerine yer verilmiştir. Buna göre yıllar itibariyle kişi başına düşen GSMH yükselmiştir. 1980 yılında kişi başına düşen GSMH 8.656 SGP US\$ iken 2013 yılında 18.391 SGP US\$'dır. Bununla beraber 2005-2010 yılları arasında kişi başına düşen GSMH fazla artmamıştır. Bu durum 2001 krizinin etkili olduğunu göstermektedir.

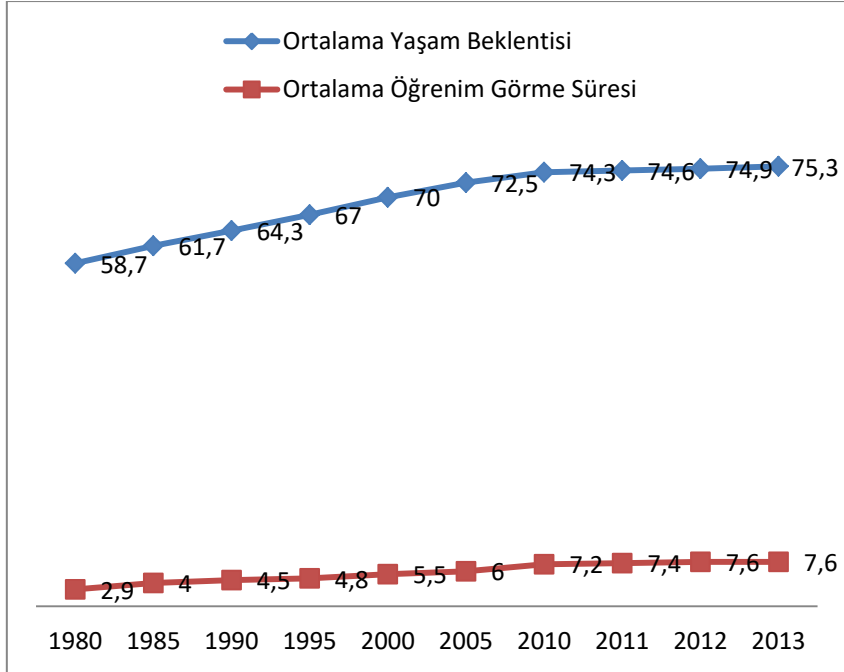
3.3. Verilerle Türkiye'de İge

Türkiye'nin 1980 ile 2013 yılı arasındaki İnsani Gelişme Endeksi (IGE)'nin gelişim eğilimi Şekil 3.1'de gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Türkiye'nin IGE Trendi

Şekil 3.1'de de görüldüğü gibi Türkiye'nin insani gelişme endeksi yıllar geçtikçe gelişim göstermiştir. Şekil 3.2. kapsamında ise İGE'ye katkı sağlayan unsurlardan olan ortalama yaşam süresi beklentisi ve ortalama eğitim görme sürelerinin gelişimleri 1980-2013 dönemi için ele alınmıştır.

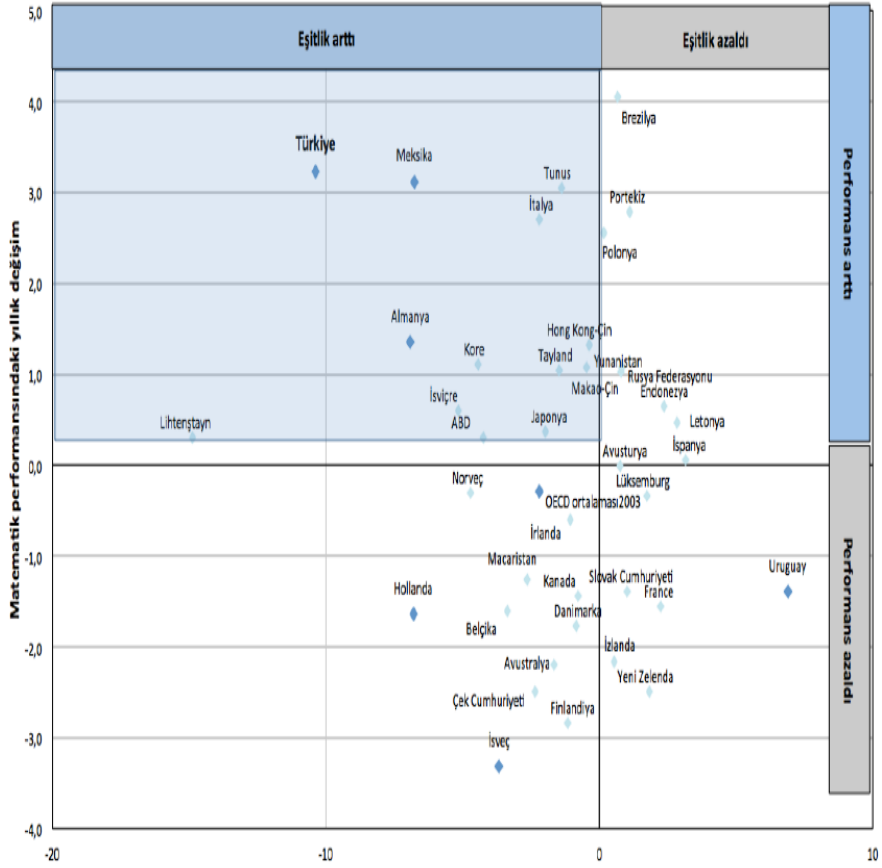

Şekil 3.2. Türkiye'nin İGE Kapsamındaki Sağlık ve Eğitim Bileşenlerinin Eğilimi

Şekil 3.2.'de görüldüğü gibi İGE'nin hesaplanmasında kullanılan ortalama yaşam beklentisi ile ortalama öğrenim görme süreleri yıllar itibariyle yükseliş eğilimi göstermiştir.

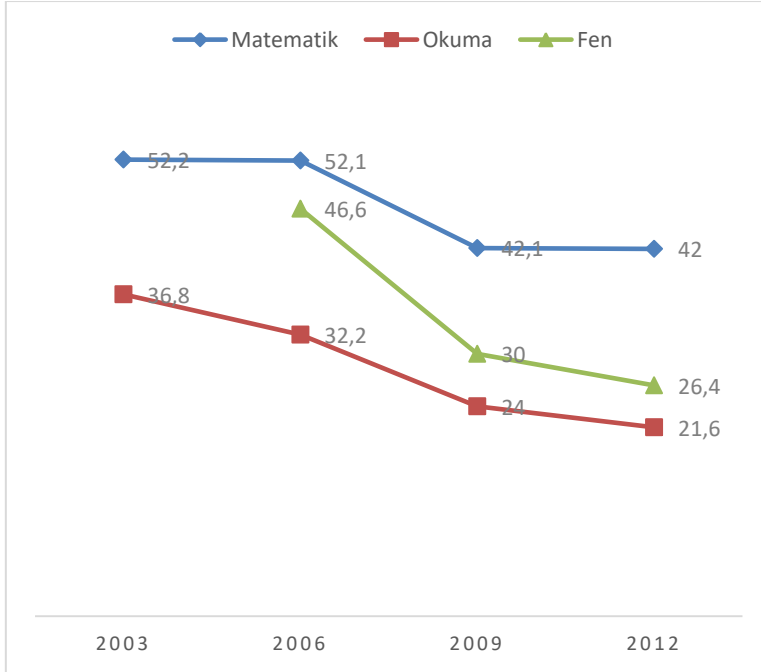
3.4. Verilerle Eğitim Ve Pısa

PISA 2012 sonuçları itibariyle öre Türkiye, Meksika ve Almanya ile beraber hem PISA puanını hem de eğitimle ilgili başarı eşitliklerini 2003 senesinden itibaren en çok artıran üç ülkeden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3.3). Bu olumlu gelişmenin elde edilmesiyle beraber bu durumun önemli sebeplerinden bir tanesi 2002 ve 2013 seneleri arasında eğitime ayrılmış olan bütçenin 7,460 milyar TL'den 47,496 milyar TL'ye ulaşmış olmasının etkili bir faktör olduğu bilinmektedir (OECD, 2013).

Kaynak: OECD, 2013

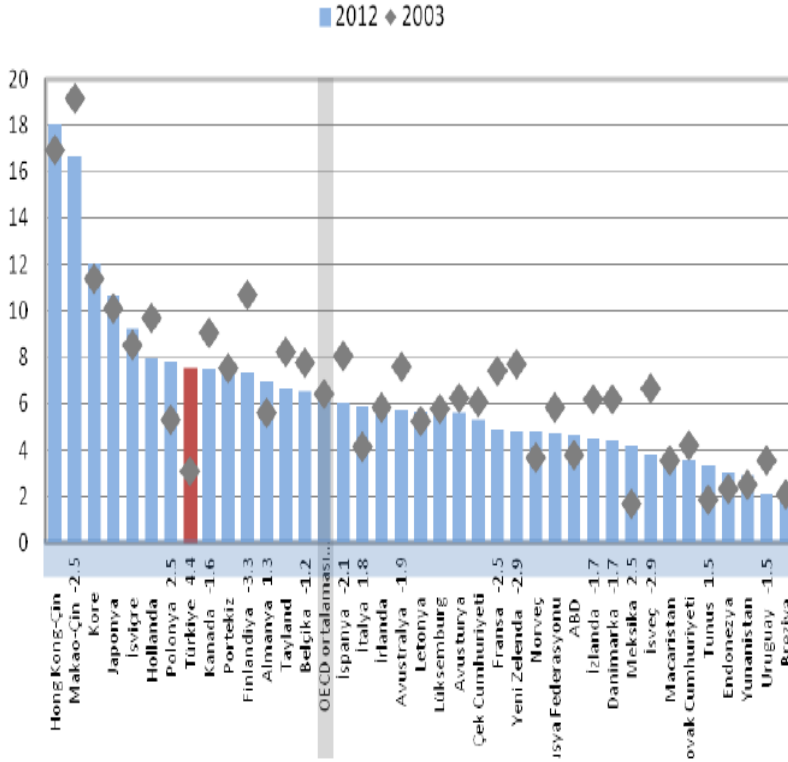
Şekil 3.3. Matematik performansındaki varyasyonun PISA ESKS endeksi ile açıklanan yüzdesindeki değişim (2003- 2012)

Kaynak: OECD, 2013

Şekil 3.4. 2003-2012 yılları arasında Türkiye’de öğrencilerin alt düzey (1. düzey ve altı) yeterli eğilimi (%)

2003-2012 yılları itibariyle eşitliğin artış göstermesi özellikle alt düzeyde olan öğrenci sayılarının azalması durumu ile yakından ilişkilidir (Şekil 3.4). 2012 senesinde 2003 senesine göre alt seviyede performans gösterenler önemli oranda azalış göstermiştir. 2. düzeyin altında bulunan öğrenci oranını en çok düşüren ülkeler Meksika (11,2) ve Türkiye (10,2) olarak görülmektedir. Ülkemizin en düşük performansını göstermekte olan %10'luk dilimindeki öğrencilerin matematik puanı 300 puandan 338'e puana çıkmıştır. Başka bir taraftan en yüksek başarı göstermekte olan grupta ise belirgin bir performans artışı meydana gelmemiştir. Son senelerde eğitim performansındaki ve eşitlikteki artış durumunda ülkenin genel refah seviyesinin artış göstermesi, sosyal harcamalarının kapsamının genişletilmesi, eğitim durumunda fiziki altyapı ve öğretmen sayısının yükselmesinin önemli bir etkisi meydana gelmiştir. Bununla beraber sonraki dönemde gerçekleştirilecek kalite yükselişinde öğretmen özelliklerinin ve eğitim içeriğinin daha da önem kazandığı görülen bir gerçektir (Polat, 2014).

Kaynak: OECD, 2013.

Şekil 3.5. Matematik alanında akademik dirençlilik gösteren öğrencilerin oranındaki değişim (2003-2012)

2003 ve 2012 yılları arasında akademik dirençlilik meydana getiren öğrencilerin oranı Almanya, İtalya, Polonya, Tunus ve Türkiye’de yükseliş göstermiştir. Türkiye tüm ülkeler arasında yüzdesel olarak 4,4 skorluk yükselişle beraber en yüksek artışı gösteren ülke olarak göze çarpmaktadır (Şekil 3.5). Türkiye için böyle bir iyileşmenin meydana gelmesinde sosyoekonomik şartlarının başarı üzerindeki etkisinin önemli düzeyde zayıflamasının etkili olması olası olarak görülmektedir. Türkiye’nin dirençli çocuklarının arttırmasının arkasında yaşanan muhtemel sebep son senelerde sosyal içerme ve yoksullukla mücadele amacıyla daha kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi meydana getirilmiş ve daha etkin ve yaygın bir sosyal destek organizasyonunun uygulanıyor olması durumudur. Eğitimle ilgili politikalarda sosyal içerme seviyesi bir okulun sosyo-

ekonomik arka planı çeşitli olan öğrencileri bir arada bulundurma durumu olmaktadır. Bir eğitim sisteminde mevcut olan okullardaki sosyo-ekonomik tabakalaşmanın en aza indirilerek, sosyal içermenin yükseltilmesi, eğitimde eşitlikleri sağlama hedefiyle gerek kısa vadede gerekse uzun vadede diğer birçok çözüm arayışından (okul tercihi, miktatsız okulların kurulması) daha etkili sonuçlar meydana getirecektir (Eaton, 2001; OECD, 2013)

3.3. Metodoloji

3.3.1. Birim Kök Testi

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadıkları araştırılacaktır. Değişkenlerin durağan yapıda olup olmadıklarının belirlenmesi, değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde hangi analizin daha güvenilir sonuçlar vereceğinin tespit edilmesini sağlamaktadır. Çalışmada değişkenlerin durağan yapıda olup olmadıkları birim kök testleriyle saptanacaktır.

Zaman serilerinde birim kökün varlığı serinin durağan olmayan bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. Zaman serileri için ifade edilen durağanlık kavramı, zaman içinde varyansın ve ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır (Gujarati, 2004: 712).

Bu çalışmada serilerin durağanlık tespitinde 3 testten yararlanılmıştır. Bunlar Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF TEST) birim kök testi, Phillips-Perron (PP) birim kök testi ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testidir (Gujarati, 2004: 713).

ADF Testi;

$H_0: \delta = 0$ birim köke sahiptir

$H_1: \delta < 0$ birim köke sahip değildir

H_0 hipotezi reddedilirse serinin orijinal seviyesinde durağan olduğu, H_1 hipotezi reddedilemiyorsa serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Orijinal seviyesinde durağan olmayan bir serinin durağanlığı sağlanıncaya kadar devresel farkları alınır.

PP Testi;

$H_0 : \delta = 0$ birim köke sahiptir

$H_1 : \delta < 0$ birim köke sahip değildir

H_0 hipotezi durağan olmayan seriyi verirken alternatif hipotez serinin durağan olduğunu doğrular.

Analizlerin doğru sonuçlar vermesi amacıyla, serilerin birim kök testi sonuçlarına göre analiz seçilecektir.

3.3.2. Granger Nedensellik Testi

Ekonomik kalkınma ile beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik olarak hazırlanan bu çalışmada iki değişken arasındaki ilişki Granger Nedensellik Testi ile incelenmiştir. Granger Nedensellik testi öncesinde veriler birim kök testiyle incelenmiştir.

İstatistik olarak nedenselliği, bir zaman serisi değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili başka bir zaman serisi değişkeninin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek elde edilmesidir.

Granger anlamında nedensellik ise ‘‘bir X değişkeni, başka bir Y değişkenine, hem X hem de Y’deki bilgi veri iken eğer Y değişkeni sadece X’e ait geçmiş değerlerin kullanımıyla tahmin edilirse Granger anlamında nedendir’’ biçiminde ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle X değişkeninin geçmiş değerlerine ait bilgi sahibi olma, Y’nin daha kesin bir biçimde öngörülmesine imkân veriyor ise X değişkeni Y değişkenine Granger anlamında nedendir. (Granger, 1969:431)

Granger (1986), iki zaman serisi arasındaki ilişkinin tespitinde nedensellik testini geliştirmiştir. Bu testin amacı değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını belirlemek, eğer ilişki varsa ilişkinin yönünü ve neden sonuç ilişkilerini belirlemektir. Bu testin uygulanabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Granger nedensellik testi aşağıdaki iki denklemin tahminiyle gerçekleştirilmektedir.

$$\Delta X_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j \Delta X_{t-j} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \sum_{j=1}^r c_j \Delta Y_{t-i} + \sum_{j=1}^s d_j \Delta X_{t-i} + v_t$$

bu denklemlerde α_j , β_j , c_j , d_j gecikme katsayıları, m , q , r , s gecikme dönemleri u, v hata terimleri, Δ ise fark alma operatörüdür. Tüm b ve d katsayılarının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadıkları, F-testi yardımıyla bulunarak aşağıdaki hipotezler sınanır.

$H_0 = b_1 = b_2 = b_3 = \dots = b_q = 0$ Bu hipotez kabul edilirse Y'den X'e nedensellik yoktur.

$H_0 = d_1 = d_2 = d_3 = \dots = d_s = 0$ Bu hipotez kabul edilirse X'den Y'ye nedensellik yoktur.

3.4. Veri Seti

Araştırmada iki değişken kullanılmıştır. Bunlar ekonomik kalkınmayı temsilen Kişi Başına GSMH ve beşeri sermaye indeksidir (BSİ). Veriler 1980-2014 yıllarını kapsamaktadır. Veriler OECD veri tabanından elde edilmiştir.

3.5. Bulgular ve Yorum

Çizelge 3.10. Birim Kök Testi Sonuçları (ADF-PP)

	GSMH					
	ADF test		PP testi		KPSS testi	
	Düzyey	1.fark	Düzyey	1.fark	Düzyey	1.fark
Sabitli	-1,97(1)	-8,78(0)	-1,94(2)	-8,47(5)	1,20(9)	0,09(1)
Sabitli ve trendli	-3,08(1)	-8,78(0)	-2,84(3)	-8,47(5)	0,17(9)	0,03(1)
	BSİ					
Sabitli	-2,14(1)	-7,27(0)	-2,11(4)	-7,33(1)	1,10(9)	0,04(4)
Sabitli ve trendli	-3,57(1)		-3,05(5)	-7,45(1)	0,11(8)	

* ADF ve PP testi; %5 anlamlılıkta kritik değer sabitsiz ve trendsiz model için 1,94, sabitli ve trendsiz model için 2,88, sabitli ve trendli model için 3,44'dür. KPSS testi; %5 anlamlılıkta kritik değer sabitli ve trendsiz model için 0,46, sabitli ve trendli model için 0,14'dür.

*Parantez içi değerler Schwarz ve Newey-West Bandwidth kriterlerine göre hesaplanan gecikme değerleridir.

Birim kök testi sonuçları incelediğinde, GSMH ve BSİ değişkenlerinin birinci farkta durağan hale geldikleri görülmektedir. Granger Nedensellik testinin uygulanması için GSMH ve BSİ değişkenlerinin 1.farkları alınarak uygulamaya koyulmuştur.

Çizelge 3.11. Granger Nedensellik Testi

Gecikme Sayısı=1	F istatistik	Olasılık	Değerlendirme
D GSMH » DBSİ	0,394	0,534	H ₀ Reddedilir.
DBSİ » D GSMH	2,062	0,161	H ₀ Reddedilmez.
Gecikme Sayısı=2	F istatistik	Olasılık	Değerlendirme
D GSMH » DBSİ	0,566	0,573	H ₀ Reddedilir.
DBSİ » D GSMH	3,497	0,044	H ₀ Reddedilmez.
Gecikme Sayısı=3	F istatistik	Olasılık	Değerlendirme
D GSMH » DBSİ	0,331	0,802	H ₀ Reddedilir.
DBSİ » D GSMH	2,352	0,097	H ₀ Reddedilmez.
Gecikme Sayısı=4	F istatistik	Olasılık	Değerlendirme
D GSMH » DBSİ	0,331	0,802	H ₀ Reddedilir.
DBSİ » D GSMH	1,812	0,067	H ₀ Reddedilmez.
Gecikme Sayısı=5	F istatistik	Olasılık	Değerlendirme
D GSMH » DBSİ	0,438	0,712	H ₀ Reddedilir.
DBSİ » D GSMH	0,571	0,518	H ₀ Reddedilir.

*H₀:Granger nedeni değildir;H₁: Granger nedenidir.

*BSİ ve GSMH serilerinin birinci farkta durağan olması nedeniyle bu durum D harfi ile gösterilmiştir.

Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre GSMH değişkeni 5 gecikme boyunca BSİ'yi etkilerken, BSİ değişkeni 5.gecikmede GSMH değişkenini etkilemektedir. GSMH'nın yüksek olması kısa ve uzun dönemde BSİ değişkeni üzerinde olumlu etkiye sahipken, BSİ değişkeni uzun dönemde GSMH değişkenini etkilemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki en önemli fark ekonomik kalkınma düzeyidir. Azgelişmiş ülkelerin kalkınmalarının önündeki en büyük engel ise düşük eğitim düzeyi, sağlık koşullarının yetersizliği ve beyin göçüdür. Bu faktörler azgelişmiş ülkelere beşeri sermaye birikiminin önüne geçmekte ve ülkede kaynak israfına neden olmaktadır.

Yüksek eğitim seviyesiyle beraber sağlıklı bireylerin olduğu toplumlarda, bilgi üretimi ve bilginin etkin bir şekilde kullanılması ekonomik kalkınma düzeyini arttırmaktadır. İşgücünün bilgi ve beceri düzeyinin yüksek olması beraberinde verimlilik artışı sağlarken teknolojik gelişmeyi hızlandırmakta ve bu durum faktör verimliliğini üst düzeye çıkarmaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınmada beşeri sermaye en önemli rolü üstlenmektedir.

İncelemeler sonucunda Türkiye'nin beşeri sermaye endeksi Avrupa ve Orta Asya bölgesi kapsamında oldukça düşüktür. 43 ülke içinde 42.sırada olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber PISA endeksine göre Türkiye'de eğitim eşitsizlikleri yıllar itibarıyla giderilmiştir. Öğrencilerin PISA başarıları birbirine yakındır. Gerçekleşen bu kalite yükselişinde öğretmen özelliklerinin ve eğitim içeriğinin daha da önem kazandığı görülen bir gerçektir.

Bu çalışmada Türkiye'de ekonomik kalkınma ve beşeri sermaye arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda GSMH'nın 5 gecikme boyunca BSİ'yi etkilediği tespit edilmişken, BSİ değişkeni 5.gecikmede GSMH değişkenini etkilemektedir. GSMH'nın yüksek olması kısa ve uzun dönemde BSİ değişkeni üzerinde olumlu etkiye sahipken, BSİ değişkeni uzun dönemde GSMH değişkenini etkilemektedir. Türkiye'de ekonomik kalkınma, beşeri sermayeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik kalkınma kısa ve uzun dönemde beşeri sermayede olumlu değişikliklere neden olmaktadır. Beşeri sermaye ise ekonomik kalkınmayı uzun dönemde olumlu yönde etkilemektedir. Toplumun uzun dönem kalkınmasında beşeri sermayenin önemli bir rolü vardır. Toplumun eğitim ve sağlık algısının yükselmesi, kalkınma hedeflerine ulaşmada ülkeye avantaj sağlamaktadır. Bununla beraber ekonomik kalkınmanın istikrar sağlaması yine beşeri sermayeyi olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKLAR

- 2014 İnsani Gelişme Raporu, İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak, Türkiye, Açıklama Notu: 3
- 2015 İnsani Gelişme Raporu, İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak, Türkiye, Açıklama Notu: 6
- Acaroğlu, H. (2005). Üretim İçinde Beşeri Sermayenin Payı: Türkiye İller İtibari ile Beşeri Sermayenin Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi. (YL Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Acemoğlu, Daron ve diğerleri (2014), “Eğitimden Demokrasiye?”, Yavuz Aloga (Ed.), Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, 1.Baskı içinde (85-93), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağır, H. ve Kar, M. (2003). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994. S.Ü.İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 51-68.
- Akçiçek, A. (2015) 2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye’nin İnsani Gelişme Performansı, SDE Raporu.
- Akçomak, İ.Semih (2014), “Teknoloji, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme”, Yavuz Alogan (Ed.), Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, 1.Baskı içinde (473-495), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ataç, M. Ö. (2006). İktisadi Kalkınma Bakımından Beşeri Sermaye Yatırımları. (YL Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atik, H. (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Berber, M. (2004). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 2. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.

- Canpolat, Naci, (2000), "Türkiye'de Beseri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:18, Sf:265-281.
- Chew, Seen Meng (2002), "The Role of Human Capital in Economic Growth", <http://home.uchicago.edu/~seenmeng/op2.pdf> Erisim Tarihi: 11.05.2015
- De Castro, Steve (1998) Technological Implications of New Growth Theory for the South, Cooperation South, No. 2, 1998.
- Demir, O., Üzümcü, A. ve Duran, S. (2006). İçsel Büyüme Süreçleri Türkiye Örneği, D.E.Ü.İİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 27-46.
- Dinler, Z. (2008). İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dolun, L. Ve Atık, A.H. (2006). Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü Ekim, 2006. Ankara.
- Dornbush, Rugider ve S.Fischer, (Çev: R.Yıldırım, S.Ak ve M. Fisunoglu), (1998), Makro Ekonomi, Akademi Yayınevi, İstanbul.
- Durğun, S. (2008). İnsan Sermayesinden İnsan Yeterliliklerine: Ahlâk, İnsan ve Eğitim Olgularının Değerlendirilmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 131-133.
- Eaton, S.E. (2001). The other Boston busing story: What's won and lost across the boundary line. New Heaven: Yale University Press.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2002), Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi.
- Ercan, N. Y. (2000). "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", Planlama Dergisi, DPT" nin kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, 129-138.
- Ertek, T. (2005). Makro Ekonomiye Giriş, 2. Baskı, İstanbul: Beta yayınları.
- Granger, C. W. J. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods". *Econometrica* 37 (3): 424–438.

- Gujarati, D.N. 2004. Basic Econometrics. New York: McGraw Hill Book
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2006), Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Eskişehir.
- Howitt, Peter, (2005), “Health, Human Capital and Economic Growth: A Schumpeterian Perspective”,
http://www.econ.brown.edu/fac/Peter_Howitt/publication/PAHO.pdf,
Erisim Tarihi: 05.04.2016
- <http://iibf.kou.edu.tr/iyumusak/BeKain.doc> erişim tarihi: 10.09.2015
- <http://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2015-05/dunya-ekonomik-forumu-2015-beseri-sermaye-raporunu-yayinladi>, erişim tarihi: 01.11.2015
- http://www.ekodialog.com/Konular/faiz_politikasi.html erişim tarihi: 17.02. 2015
- http://www.ekodialog.com/Konular/faiz_politikasi.html erişim tarihi: 17.02. 2015
- Karagül, M. (2002). Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 5, 83.
- Karagül, Mehmet ve Masca, Mahmut (2005), “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1:37-52
- Karaman, E. (2007). Beşeri Sermaye ve İktisadi Kalkınma Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Analiz. (YL Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, 29-55.
- Kazgan, Gülten (2005), Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Mısırlıoğlu, C. (2007). Ekonomik Kalkınma“ da Beşeri Sermaye ve Önemi. (YL Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- OECD. (2013). PISA 2012 results: excellence through equity (Vol. II). Paris: OECD. <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-II.pdf> erişim tarihi: 15.12. 2015
- Olaniyan, D. A., Okemakinde, T. (2008), "Human Capital Theory: Implications for Educational Development" European Journal of Scientific Research, Cilt 24, Sayı 2, s.157-162.
- Özgüven, A. (1998). İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, N. (2005). Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım. Ankara: Roma Yayınları.
- Polat, S. (2014). Türkiye'nin 2023 vizyonu ve eğitimde "orta kalite tuzağı". Ankara: SETA.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat, 3. Baskı, İstanbul: Gizem Yayınları.
- Simsek, Mevlüdiye, (2006), Beseri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Soyak, A. (2008). Ulusal Yenilik Sistemi ve İnsan Faktörü. Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı 165, 8-17.
- Tansel, A. Ve Güngör, N. D. (2004). Türkiye" den Yurt Dışına Beyin Göçü: Amprik Bir Uygulama. ERC Working Paper in Economic, 04/02, 1-10.
- Tuna, Y. ve Yumuşak, G. İ. (2002). Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Analizi. I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, s.456-458.
- Tunç, M. (1998). Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 85.
- Turnovsky, Stephen J. (2001) Old and New Growth Theories: A Unifying Structure, Draft Paper to be presented at Conference on Old and New Growth Theory, University of Pisa, October 2001.

- Türker, M. T. (2000). İktisadi Büyümede Beşeri Sermaye ve Türkiye" nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi. (YL Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Uluatam, Ö. (1984). Makro iktisat, 5. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.
- UNDP, Human Development Report 1990, 1990, New York
- WEF, Human Capital Report 2015, Employment, Skills and Human Capital Global Challenge Insight Report, 2015.
- Yanık, H. (2008). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri. (YL Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yaşgöl, Yaşar Serhat (2014), "Yeni Kalkınmacı Devlet ve Sosyal Politika: Etkin Bir Sağlık Politikası", Yavuz Alogan (Ed.), Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, 1.Baskı içinde (123-147), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 59-77.
- Yıldırım, S. (2005). Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Uygulama. (YL Tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yumuşak, İ. G. ve Kar, A. (2003). "Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Arttırır mı?" <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/ibrahimguranyumusak/nufuzartishisikalkinma.html> erişim tarihi: 15.06. 2015

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fadime Günaydın KARA

Doğum Yeri ve Tarihi : 05.10.1983

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler

-SCI :

-Diğer :

Bildiriler

-Uluslararası :

-Ulusal :

Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : T. Vakıflar Bankası T.A.O 2007 tarihinden beri

İLETİŞİM

E-posta Adresi : fadimegunaydin.kara@vakifbank.com.tr

Telefon : 0(553)573-60-95

Tarih : 2016